

IJOTEM

Cilt/Volume 5

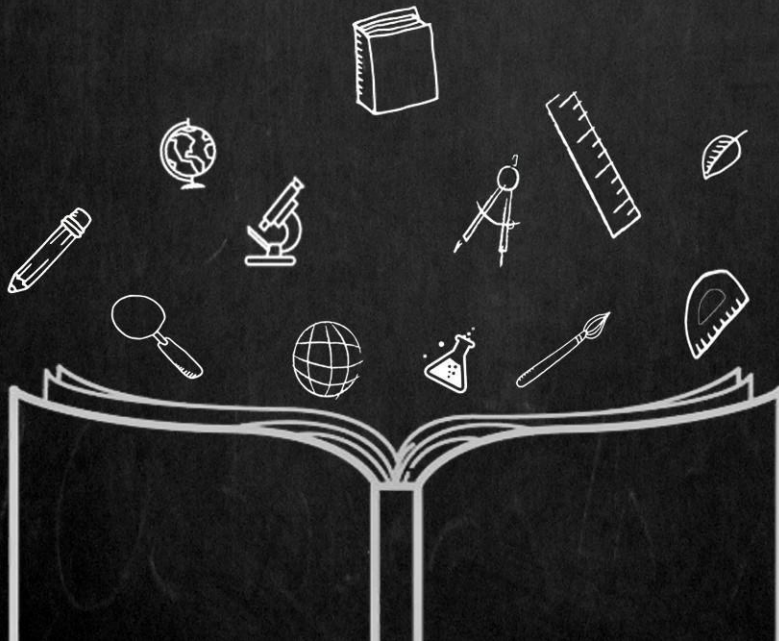
Sayı/Number 2

eISSN 2667-4351

ULUSLARARASI DERS KİTAPLARI ve EĞİTİM MATERYALLERİ DERGİSİ

International Journal of Textbooks and Educational Materials

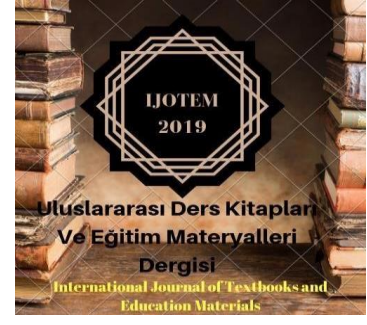
Ekim/October- 2022

Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi (IJOTEM) 2022, 5 (2), 56-115

**International Journal of
Textbooks and Education
Materials ISSN 2667-
4351
Period Biannually
ijotem.ijotem@gmail.com**

Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi

**International Journal of Textbooks and Education Materials
(IJOTEM)**

Publising Date: October 2022
2022, Volume 5, Issue 2

IJOTEM is published biannually (May- October)
<https://dergipark.org.tr/en/pub/ijotem>

Owner/ Editör

Doç. Dr. Mustafa İÇEN
Yildiz Technical University, TURKEY
Orcid: 0000-0002-3289-6097

Dergi Yöneticisi/Editör Yardımcısı

Sibel ÇAĞIR
Yildiz Technical University, TURKEY
Orcid: 0000-0002-8312-1152

Yayıncı

Bilgiçağı Eğitim Danışmanlık ve Yayıncılık Sanayi Ticaret Limited Şirketi

Dil/Language

Turkish-English

Yayın Kurulu

Assoc. Prof.	Banu YÜCEL TOY	Yildiz Technical University, TURKEY
Assoc. Prof.	Hasan ÜNAL	Yildiz Technical University, TURKEY
Assist. Prof.	Muhammad KRISTIAWAN	University of Bengkulu, INDONESIA
Dr.	Mustafa İÇEN	Yildiz Technical University, TURKEY
Prof.	Mustafa TALAS	Niğde Ömer Halisdemir University, TURKEY
Assoc. Prof.	Mustafa ŞEKER	Yildiz Technical University, TURKEY
Assoc. Prof.	Remziye CEYLAN	Yildiz Technical University, TURKEY

Yazım ve Dil Editörleri (YDE)

İngilizce YDE	Dr. Öğr. Üyesi	Bünyamin BAVLI	Yildiz Technical University	bunyaminbavli@gmail.com
Türkçe YDE	Assoc. Prof. Dr	Talat AYTAN	Yıldız Technical University	talataytan@gmail.com

Alan Editörleri

Dr. Öğr. Üyesi	Abdullah KARATAŞ	Niğde Ömer Halisdemir University	akaratas@ohu.edu.tr
Prof. Dr.	Ali Fuat ARICI	Yıldız Technical University	afaturkey2@hotmail.com
Prof. Dr.	Erdoğan TEZCİ	Balıkesir University	erdogan.tezci@hotmail.com
Doç. Dr.	Faiq ELEKBERLİ	Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Fəlsəfə İnstitutu	faikalekperov@mail.ru
Prof. Dr.	Hilmi DEMİRKAYA	Akdeniz Üniversitesi	hilmi.demirkaya@gmail.com
Prof. Dr.	Mustafa TALAS	Niğde Ömer Halisdemir University	mtalas44@gmail.com
Prof. Dr.	Selahattin KAYMAKCI	Kastamonu Üniversitesi	selahattinkaymakci@gmail.com

Bilim Kurulu

Dr. Abitter ÖZULUCAN	Niğde Ömer Halisdemir University, TURKEY
Dr. Bahri ATA	Gazi University, TURKEY
Dr. Bayram POLAT	Niğde Ömer Halisdemir University, TURKEY
Dr. Cengiz DÖNMEZ	Gazi University, TURKEY
Dr. Dianne LANKFORD	University of Missouri, USA
Dr. Efkan UZUN	Niğde Ömer Halisdemir University, TURKEY
Dr. Ercan POLAT	Niğde Ömer Halisdemir University, TURKEY
Dr. Hamit PEHLİVANLI	Kırıkkale University, TURKEY
Dr. Hansel BURLEY	Texas Tech University, USA
Dr. Hilmi ÜNSAL	Gazi University, TURKEY
Dr. Hüseyin KÖKSAL	Gazi University, TURKEY
Dr. Jeronimo Garcia FERNANDEZ	Universidad D Sevilla, SPAIN
Dr. Malgorzata TOMECKA	Private Academy of Sport Education in Warsaw, POLAND
Dr. Margret A. Peggie PRICE	Texas Tech University, USA
Dr. Mehmet MELEMEN	Marmara University, TURKEY
Dr. Meryem HAYIR KANAT	Yıldız Technical University, TURKEY
Dr. Metin AKTAŞ	Niğde Ömer Halisdemir University, TURKEY
Dr. Muammer DEMİREL	Uludağ University, TURKEY
Dr. Mustafa SAFRAN	Gazi University, TURKEY
Dr. Mustafa TALAS	Niğde Ömer Halisdemir University, TURKEY
Dr. Oktay AKBAŞ	Kırıkkale University, TURKEY
Dr. Petronel C. MOISESCU	Universitatea Dunarea de Jos Galati, ROMANIA
Dr. Remzi KILIÇ	Erciyes University, TURKEY
Dr. Soner Mehmet ÖZDEMİR	Mersin University, TURKEY
Dr. Tatiana DOBRESU	“Vasile Alecsandri” University of Bacău, ROMANIA
Dr. Wounyoung KIM	Wichita University, USA
Dr. Yüksel DEMİRKAYA	Marmara University, TURKEY

Sayının Hakemleri / Reviewers for 2022, 5(2), 56-115

Unvan	Ad Soyad	Kurum	İletişim
Doç. Dr.	Betül KERAY DİNÇEL	Aksaray Üniversitesi	betulkeraydincel@gmail.com
Doç. Dr.	Bünyamin SARIKAYA	Muş Alparslan Üniversitesi	b.sarikaya@alparslan.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi	Demet SANCI UZUN	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	demet.sanciuzun@erdogan.edu.tr
Doç. Dr.	Deniz TONGA	Kırıkkale Üniversitesi	deniztonga@hotmail.com
Doç. Dr.	Faysal Okan ATASOY	Süleyman Demirel Üniversitesi	faysalokan@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi	Gözde ARIK KARAMIK	Akdeniz Üniversitesi	gkaramik@akdeniz.edu.tr
Doç. Dr.	Hüseyin Özçakmak	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi	h.ozcakmak@mku.edu.tr
	İlyas KARA		erbaali_ilyas@hotmail.com
Dr. Öğr. Üyesi	Kübra POLAT	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	kpolat@cumhuriyet.edu.tr
Doç. Dr.	Levent Akgün	Atatürk Üniversitesi	levakgun@atauni.edu.tr
	Mahmut Turan EKTİREN		mahmutektiren@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi	Mehmet SÜMER	Adıyaman Üniversitesi	msumer@adiyaman.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi	Melike FAİZ	Kastamonu Üniversitesi	mfaiz@kastamonu.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi	Nil Didem ŞİMŞEK	Süleyman Demirel Üniversitesi	nilsimsek@sdu.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi	Safiye AKDENİZ	Ege Üniversitesi	safiye.akdeniz@ege.edu.tr
Doç. Dr.	Şerife AKPINAR	Necmettin Erbakan Üniversitesi	sakpinar07@gmail.com

Contents
Volume 5, Issue 2, October
2022

İçindekiler
Cilt 5, Sayı 2, Mayıs
2022

Makaleler /Articles

Cover-Contents / Kapak- İçindekiler.....56-115

Araştırma Makalesi / Research Article: 3

Türkçe Dersi İlkokul Yardımcı Kaynak Kitaplarının Program Kazanımlarına Göre İncelenmesi
Examination of Primary School Level Turkish Lesson Supplementary Source Books According to Program Outcomes Araştırma Makalesi
Research Article

İlhan POLAT56-69

Değerler Eğitimi Üzerine Ders Kitabı Görsellerinin İncelenmesi: Sosyal Bilgiler Dersi 5. Sınıf Örneği
Examining Textbook Images on Values Education: Social Studies Lesson 5th Grade Example Araştırma Makalesi
Research Article

Ahmet TOKMAK & Veysi AKTAŞ.....70-90

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Temel Beceriler
The Basic Skills in Social Studies Textbooks Araştırma Makalesi
Research Article

İbrahim DOĞAN & Şahin ORUÇ.....91-115

İletişim / Contact

Yıldız Technical University, Department of Social Education Davutpaşa Campus

34220 Esenler / Istanbul, TURKEY

Yıldız Teknik Üniversitesi Davutpaşa Kampüsü Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler

Eğitimi Bölümü, B-215, Esenler/İstanbul, TÜRKİYE

Yayıncı: *Bilgiçağı Eğitim Danışmanlık ve Yayıncılık Sanayi Ticaret Limited Şirketi*

Dergi Yöneticisi: *SİBEL ÇAĞIR*

Phone: *0531 404 17 57*

e-mail: ijotem.ijotem@gmail.com

cagirsibel@gmail.com

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijotem>

ULUSLARARASI DERS KİTAPLARI VE EĞİTİM MATERYALLERİ DERGİSİ (IJOTEM)

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijotem>

Türkçe Dersi İlkokul Yardımcı Kaynak Kitaplarının Program Kazanımlarına Göre İncelenmesi

İlhan Polat

Milli Eğitim Bakanlığı, Dr., Öğretmen

ilhan_polatt@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0002-7802-6337

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Alınma Tarihi: 28.07.2022

Düzeltilmiş hali alınma tarihi: 14.10.2022

Kabul Edilme Tarihi: 25.10.2022

Çevrimiçi yayınlanma tarihi: 26.10.2022

Alıntı: Polat, İ. (2022). Türkçe dersi ilkököl yardımcı kaynak kitaplarının program kazanımlarına göre incelenmesi. *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi*, 5(2), 56-69.

Türkçe Dersi İlkokul Yardımcı Kaynak Kitaplarının Program Kazanımlarına Göre İncelenmesi

İlhan Polat¹

Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmen

ÖZ

Araştırma Makalesi

Bu çalışmanın amacı ilkokul düzeyinde öğrenciler için hazırlanmış yardımcı kaynak kitapların Türkçe Dersi Öğretim Programı kazanımlarına uygunluğunu araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi olarak tasarlanmıştır. Çalışma grubunu oluşturan dokümanlar, 2020-2021 öğretim yılında ilkokul 2, 3 ve 4. sınıflar için hazırlanan yardımcı kaynak kitaplardan oluşmaktadır. Bu amaçla dijital uygulaması veya PDF dosyası olup şifre gerektirmeyen yardımcı kaynak kitaplardan her sınıf düzeyinde on sekizer adet kitap çalışmaya dâhil edilmiştir. Veriler, Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın ilgili sınıf düzeyindeki kazanımlarına göre betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Sonuç olarak, öğretmenler tarafından önerilen ve kullanılan yardımcı kaynak kitaplar, Türkçe Dersi Öğretim Programı kazanımlarını kapsamı bakımından önemli eksiklikler barındırmaktadır. Yardımcı kaynak kitaplarda içerik ve kazanımlar arasında dengeli bir dağılım bulunmamaktadır. Ayrıca yardımcı kaynak kitaplarda ilgili sınıfın üst sınıflarından kazanımlara yer verilmiştir.

Alınma Tarihi: 28.07.2022
Düzeltilmiş hali alınma tarihi: 14.10.2022
Kabul Edilme Tarihi: 25.10.2022
Çevrimiçi yayınlanma tarihi: 26.10.2022

Anahtar Kelimeler: İlkokul, yardımcı kaynak kitaplar, Türkçe programı

¹ Sorumlu yazar iletişim bilgileri:

Dr., Öğretmen

ilhan_polatt@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0002-7802-6337

Examination of Primary School Level Turkish Lesson Supplementary Source Books According to Program Outcomes

İlhan Polat¹

Ministry of Education, Teacher

ABSTRACT

Research Article

The aim of this study is to investigate the suitability of primary school level supplementary source books for Turkish Curriculum acquisitions. For this purpose, the study was designed as a document analysis. The study group consists of 54 supplementary resource books prepared for the 2nd, 3rd and 4th grades of primary school in the 2020-2021 academic year. The data were analyzed by descriptive analysis method according to the achievements of the curriculum. As a result, supplementary source books have important deficiencies in terms of covering the achievements of the Turkish Lesson Curriculum. In the supplementary resource books, the content does not show a balanced distribution among the program's achievements. In addition, the books include the achievements of the upper classes of the relevant class.

Key Words: Primary school, supplementary resource books, Turkish curriculums

Received: 28.07.2022

Revision received:
14.10.2022

Accepted: 25.10.2022

Published online:
26.10.2022

¹ Corresponding author:

PhD., Teacher

ilhan_polatt@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0002-7802-6337

Giriş

Öğrenme öğretme sürecinde çeşitli araç ve gereçler öğrencilerin öğrenme yaşantısı edinmesinde kaynaklık etmektedir. Bu kaynaklar arasında en eski, en yaygın ve en kolay ulaşılabileni ders kitaplarıdır (Batmaz, 2022). Son yıllarda teknolojik gelişmelerle birlikte kaynak çeşitliliği olmasına rağmen okullarda öğrenme sürecinde öğrenciler için vazgeçilmez temel bilgi kaynağını kitaplar oluşturmaktadır (Güneş ve Çelikler, 2010; Mete, Çiçek ve Asar, 2022; Tay, 2005). “Ders kitapları öğrencilerin öğrenme süreçlerine yardımcı olan ve onları bilişsel, duyuşsal ve dil becerileri açısından geliştiren, öğretmenlere de derslerde çeşitli kolaylıklar sağlayan materyallerdir” (Sarıkaya, 2019: 564) Ayrıca, öğretim sürecinde öğretim programındaki hedefleri gerçekleştirmek için en çok kullanılan (Ceran, 2015); öğretmen ve öğrencilerin öğrenme sürecindeki etkinliklerinin bir düzen içinde yürütülmesini sağlayan araçlardır (Göçer, 2008). Ülkemizde ders kitapları 2003-2004 öğretim yılından itibaren bakanlık tarafından öğrencilere ücretsiz olarak dağıtılmakta ve bu durum Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği'nin 24. Maddesiyle düzenlenmiştir (MEB, 2012).

Diğer araç gereçler gibi ders kitaplarının da ilgili öğretim kurumlarında okutulabilmesi için çeşitli özelliklere sahip olması gerekmektedir. Ders kitaplarının içerik, teknik ve görsel anlamda bazı ölçütleri karşılama yanısıra özellikle öğretim programıyla ilgili boyutunda birtakım konulara dikkat edilmesi gerekmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği'nin 6. ve 8. maddelerinde bu özellikler şöyle ifade edilmektedir (MEB, 2012):

- Eğitim ve öğretim programının amaçladığı kazanımları kapsar.
- Görsel tasarım ve içerik tasarımı, öğrenmeyi destekleyecek nitelikte ve öğrencilerin gelişim özelliklerini dikkate alınarak yapılır.
- Kazanımları destekleyici nitelikte hazırlanır.
- Hangi kazanımı desteklediği ve teknik özellikleri gibi tanımlayıcı bilgileri uygun olarak etiketlenir.
- Dersin eğitim ve öğretim programını kapsayacak şekilde düzenlenir.
- Dersin özelliğine göre ünite, bölüm, tema ve konular arasında hacim bakımından eğitim ve öğretim programının içeriğine uygun bir denge kurulur.
- Konuların işlenişinde öğrencinin seviyesine ve gelişim özelliklerine uygun olarak doğru, anlaşılır, yalın bir dil ve anlatım kullanılır.

Yönetmeliğin ilgili maddelerinden de anlaşılacağı üzere öğrencilere dağıtılacak ders kitaplarının öğretim programına ve öğrenci seviyesine uygun olması gerekmektedir.

Ders kitaplarının ilgili sınıflarda okutulabilmesi için bakanlık tarafından uygun görülmesi gerekmektedir. Aksi durum, bakanlık tarafından ilgili yönetmeliklerle sınırlandırılmıştır (MEB, 2012). Bununla birlikte İlköğretim Genel Müdürlüğü 2009 yılında “Ders Kitabı Dışında Kullanılacak Eğitim Araçları” ve Ortaöğretim Genel Müdürlüğü 2016 yılında “Yayın Aldırılması” konulu yazılarında bakanlığın belirlediği ders kitabı dışındaki kitaplarının aldirılmaması ve zorlayıcı tutum içinde olunmamasına yönelik ifadeler ve uyarılar içermektedir (Özmantar, Dapgin, Çırak-Kurt, İlgün, 2017). Ayrıca 2023 Eğitim Vizyonu Belgesinde “Yardımcı kaynak ihtiyacını büyük ölçüde ortadan kaldıracak düzenlemeler yapılacaktır” ifadesi ile bu duruma dikkat çekilmektedir (Sözer, 2019).

Türkiye’de ders kitapları, bakanlık tarafından kullanıma uygun bulunduktan sonra öğrencilere ücretsiz dağıtılmaktadır. Dağıtılan bu kitapların dışında başka kaynakların kullanılmasına bakanlık tarafından sınırlandırılma getirilmesine rağmen okullarda “yardımcı kaynak kitap” olarak adlandırılan kitaplar da kullanılmaktadır. Özel ve Alınışık (2017); yardımcı ders kitaplarının, test kitaplarının ve yaprak testlerin sektörde önemli ekonomik

büyükluğe eriştiğini ve eğitim yayıncılığının hedef kitlesinin öğretmenler, kırtasiyeler, toptancılar ve nihai tüketicilerden oluştuğunu ifade etmektedir. Öğretmen, öğrenci ve velilerle yapılan çalışmalarda öğretmenlerin yardımcı kaynak kitapları öğrencilerine tavsiye ettiği ve kullandığı ifade edilmektedir (Altun, Yazgan ve Arslan, 2004; Batmaz, Cevahir-Batmaz ve Kılıç, 2021; Erbasan ve Erbasan, 2020; Özel ve Alnıaçık, 2017; Özmantar ve diğerleri, 2017). Hatta bazı okullarda yardımcı kaynak kitapların seçiminin zümre öğretmenler kurulunda birlikte belirlendiği ifade edilmektedir (Uluçınar-Sağır, 2018).

Öğretmenlerin yardımcı kaynak kitapları kullanma nedenlerine bakıldığında temelde bakanlığın dağıttığı kitapların yetersizliğine ve yardımcı kaynakların bu açığı kapattığına vurgu yapılmaktadır. Alanyazında yapılan çalışmalara bakıldığında yardımcı kaynak kitapların kullanım gerekçeleri öğretmenler tarafından ders kitaplarının yetersiz olması (Bozkurt ve Ateş, 2021; Taşdemir, Taşdemir, Dağıstan, Dağdelen, şahin ve Kılıç, 2018; Özmantar ve diğerleri, 2017), yardımcı kaynakların daha fazla uygulama ve etkinlik yapma imkânı sağlaması (Bozkurt ve Ateş, 2021; Haşıloğlu, Güler ve Durmaz, 2020; Taş ve Minaz, 2018), daha kaliteli olması ve öğrenciler tarafından daha çok sevilmesi (Taş ve Minaz 2018), yardımcı kaynak kitaplarda sade ve anlaşılır bir dil kullanılması (Haşıloğlu ve diğerleri, 2020; Taş ve Minaz 2018), sorularının uygunluğu (Bozkurt ve Ateş, 2021; Gökçek, Hacısalihoğlu-Karadeniz, 2013; Özmantar ve diğerleri, 2017; Taş ve Minaz 2018), ödevlerine yardımcı olması (Gökçek ve Hacısalihoğlu-Karadeniz, 2013) ve görsel zenginlik sağlaması (Haşıloğlu ve diğerleri, 2020) şeklinde ifade edilmektedir. Bu sonuçlara ek olarak Güngör ve avuş (2015), yaptıkları çalışmada yardımcı kitap kullanımının akademik başarıyı arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Yardımcı kaynak kitaplarla ilgili olumlu görüşlerin yanı sıra bazı öğretmenler, yardımcı kaynak kitapların öğrenci seviyelerinin üstünde olduğunu ve örneklerinin yetersiz olduğunu ifade etmektedir (Bozkurt ve Ateş, 2021).

Günümüzde onlarca yayınevi yüzlerce yardımcı kaynak kitap basmakta ve piyasaya sürmektedir. Basit bir arz talep dengesi düşünöldüğünde bu kadar yardımcı kaynak kitabın mutlaka müşterisi olacaktır. Zira alanyazında öğretmenlerin kaynak kitapları tavsiye ettiği, yönlendirdiği ve sınıfında kullandığı ifade edilmektedir. Yardımcı kaynak kitaplar öğretmenler ve öğrenciler tarafından kullanıldığına göre bu kaynakların bakanlığın ders kitapları için belirlediği niteliklere sahip olması beklenir. Aksi durumda yardımcı kaynakların belirli özelliklere sahip olmaması kullanılan materyalin amaca hizmet etmemesine neden olacaktır.

Ders kitabı ve yardımcı kaynak kitapların sahip olması gereken niteliklerin başında öğretim programına uygun olmaları gelmektedir (Güneş ve elikler, 2010; Mete ve diğerleri, 2022; Tay, 2005). Ders kitaplarının öğretim ve dersin programının kazanımlarını kapsaması, içeriğe uygun bir denge kurulması ve kazanımları destekleyici nitelikte olması gerekir (MEB, 2012). Ders kitaplarında aranan bu niteliklerin elbette diğer kaynaklarda da aranması ve kaynakların bu özelliklere sahip olması gerekir. Ancak ölkemizde yaygın kullanılan yardımcı kaynak kitapların Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın kazanımlarına göre incelendiği çalışma bulunmamaktadır. Yardımcı kaynak kitapların öğretim programının kazanımlarına uygunluğunun belirlenmesinin kaynak kitapların mevcut durumuna ilişkin ipuçları vereceği düşünölmektedir. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı ilkokul düzeyinde öğrenciler için hazırlanmış yardımcı kaynak kitapların 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı kazanımlarına uygunluğunu araştırmaktır.

Yöntem

Model

Bu alışma nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelmeye göre yapılmıştır. Doküman incelemesi, hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve şimşek, 2018). Bu çalışmada ilkokullarda kullanılan yardımcı

kaynak kitapların program kazanımlarına göre analizi yapıldığından doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır.

Çalışma Grubu (Kaynak ve Materyaller)

Araştırmanın çalışma grubunu, 2020-2021 öğretim yılında ilkokul 2, 3 ve 4. sınıflar için hazırlanan yardımcı kaynak kitaplar oluşturmaktadır. Çalışmaya dâhil edilen yardımcı kaynak kitapların belirlenmesi için kitap satış ve alışveriş sitelerinden her sınıf düzeyinde yayınevi listesi yapılmıştır. Her yayınevinden her sınıf düzeyinde birer adet Türkçe kitabı seçilmiştir. Ancak bütün yayınevlerinin kaynaklarının dijital uygulaması veya PDF dosyası olmadığından basılı kitaplarıyla birlikte dijital uygulaması veya PDF dosyası olan yayınevlerinin kitapları çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu şekilde her sınıf düzeyinde otuz adet kitap indirilmiştir. İndirilen kitapların dokümanlarının bazıları şifreli olduğundan bu kitaplar elenmiş ve her sınıf düzeyi için on sekizer adet kitap üzerinden analizler yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz yönteminde veriler daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir, yorumlanır ve doğrudan alıntılara sık sık yer verilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda 2, 3 ve 4. sınıfların dil becerilerine göre kazanım dağılımı Tablo 1'deki gibidir (MEB, 2019).

Tablo 1

İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Sınıflar Kazanım Tablosu

Sınıf düzeyi	Dinleme	Konuşma	Okuma	Yazma	Toplam
İkinci sınıf	9	4	19	14	46
Üçüncü sınıf	13	6	28	17	64
Dördüncü sınıf	13	6	37	22	78

Çalışmada 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın 2, 3 ve 4. sınıf kazanımlarının karşısına ilgili içerik yazılarak kod-kategori ilişkisi kurulmuştur. Verilerin analizinde araştırmacı ve bir sınıf öğretmeni ayrı ayrı çalışmıştır. Bütün sorular ilgili kazanımın karşısına yazılmış ve daha sonra iki kodlayıcı arasındaki uyuma bakılmıştır. İki kodlayıcı arasında tam uyum sağlandıktan sonra analizler sonuçlandırılmıştır. Çalışmada kullanılan yardımcı kaynak kitapların isimleri gizlenmiş ve Yardımcı Kaynak Kitap (YKK) şeklinde kodlanmıştır. Örneğin: YKK1, YKK2, YKK3...

Güvenirlilik ve Geçerlik

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirlik; inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlılık ve teyit edilebilirlik kavramlarıyla açıklanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). İnanırıcılık adına bulgular kısmında kazanım içerik ilişkisine örnekler verilmiştir. Aktarılabilirlik adına çalışmanın yöntem kısmı anlaşılır ve detaylı bir şekilde yazılmış; veri kaynağının seçimi, gerekçeleri, dokümanlara ulaşma, çalışmaya dâhil edilen ve dışarda bırakılan verilerin seçimi ve gerekçesi ile analiz süreci ayrıntılı bir şekilde sunulmuştur. Veri analizinde araştırmacı dışında bir sınıf öğretmeni kodlama yapmış ve iki kodlayıcı arasında uyuma bakılmıştır. Teyit edilebilirlik adına çalışmaya dâhil edilen dokümanlar ve kodlar muhafaza edilmektedir.

Çalışma doküman analizi yöntemiyle yapıldığından ve internet üzerinden açık kaynaklar kullanıldığından etik kurul iznine başvurulmamıştır.

Bulgular

Bu bölümde verilerin analizinden ulaşılan bulgulara yer verilmiştir. Bulgular ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf bulguları şeklinde sıralanmış ve her sınıf düzeyine ilişkin tablolar verilerek yorumlanmıştır.

İkinci Sınıf Düzeyi Yardımcı Kaynak Kitaplara İlişkin Bulgular

İkinci sınıflar düzeyinde toplamda 18 yardımcı kaynak kitap incelenmiştir. Yardımcı kaynak kitapların hepsinde yer verilen kazanımlar Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2

İkinci Sınıf Yardımcı Kaynak Kitapların Hepsinde Yer Verilen Kazanımlar

Kazanım
T.2.3.8. Kelimelerin zıt anlamlılarını tahmin eder.
T.2.3.9. Kelimelerin eş anlamlılarını tahmin eder.
T.2.3.10. Görsellerle ilgili soruları cevaplar.
T.2.3.13. Okuduğu metnin konusunu belirler.
T.2.3.14. Okuduğu metinle ilgili soruları cevaplar.
T.2.3.15. Okuduğu metnin içeriğine uygun başlık/başlıklar belirler.
T.2.4.3. Kısa metinler yazar.
T.2.4.8. Büyük harf ve noktalama işaretlerini uygun yerlerde kullanır.
T.2.4.1. Anlamlı ve kurallı cümleler yazar.
T.2.3.19. Şekil, sembol ve işaretlerin anlamlarını kavrar.
T.2.4.13. Soru ekini kuralına uygun yazar.
T.2.3.17. Okuduğu metindeki hikâye unsurlarını belirler.
T.2.3.16. Metin türlerini tanır.
T.2.4.4. Kısa yönergeler yazar.
T.2.4.7. Yazdıklarının içeriğine uygun başlık belirler.
T.2.3.7. Görselden/görsellerden hareketle bilmediği kelimeleri ve anlamlarını tahmin eder.

Tablo 2'ye bakıldığında 18 kitabın tamamında yer verilen kazanım sayısının 16 (ikinci sınıf toplam kazanım sayısı 46) olduğu görülmektedir. Kazanımlara bakıldığında kazanımların okuma ve yazma becerisine yönelik kazanımlar olduğu görülmektedir. Genel olarak dinleme ve konuşma becerisi kazanımlarına sınırlı sayıda yer verilmekle birlikte okuma ve yazma kazanımlarının tamamına yer veren herhangi bir yardımcı kaynak kitap bulunmamaktadır. Bu durum, ikinci sınıf yardımcı kaynak kitaplarının öğretim programının kazanımlarına dengeli bir şekilde yer vermediğini göstermektedir.

İkinci sınıf düzeyinde kazanımların dengeli dağılmamasının yanı sıra kaynak kitaplarda sınıf düzeyinden farklı düzeyde kazanımların işlendiği görülmektedir. Farklı sınıf düzeyinde olup ikinci sınıf kitaplarında yer verilen kazanımlar ve sınıf düzeyleri Tablo 3'teki gibidir.

Tablo 3

İkinci Sınıf Kazanım Düzeyinden Farklı Kazanımlar

Kazanım	Sınıf düzeyi	f
T.3.3.10. Eş sesli kelimelerin anlamlarını ayırt eder	3	3
T.3.3.15. Metnin ana fikri/ana duygusunu belirler.	3	11
T.3.3.15. Metnin ana fikri/ana duygusunu belirler.	3	4

T.3.3.23. Metindeki gerçek ve hayalî öğeleri ayırt eder.	3	7
T.3.3.28. Tablo ve grafiklerde yer alan bilgilere ilişkin soruları cevaplar.	3	4
T.4.3.11. Deyim ve atasözlerinin metnin anlamına katkısını kavrar.	4	8
T.4.4.18. Yazılarında bağlaçları kuralına uygun kullanır. “de” ve “ki” bağlaçlarını doğru yazmaları sağlanır.	4	2
T.5.3.11. Yapım ekinin işlevlerini açıklar.	5	1
T.5.3.27. Metinler arasında karşılaştırma yapar.	5	1
T.6.3.12. Zamirlerin metnin anlamına olan katkısını açıklar.	6	2
T.6.3.7. Çekim eklerinin işlevlerini ayırt eder.	6	10
T.6.3.8. İsim ve sıfatların metnin anlamına olan katkısını açıklar.	6	9
T.7.3.12. Fiillerin anlam özelliklerini fark eder.	7	1

Tablo 3’e bakıldığında ikinci sınıf yardımcı kaynak kitaplarda 3, 4, 5, 6 ve 7. sınıf düzeyinde kazanımlara yer verildiği görülmektedir. Farklı sınıf düzeyinden içeriğe yönelik olarak şu örnekler verilebilir:

YKK15: *Kelimeleri okuyalım. Kelime tekilse “tekil”, çoğulsa “çoğul” yazalım*

YKK9: *“-de” eki ve “de” kelimesinin doğru yazıldığı cümleleri “D”, yanlış yazıldığı...*

YKK11: *Cümle Bilgisi- hayal ürünü ve gerçeği ifade eden cümleler*

YKK16: *İş ve hareket bildiren sözcükler –Ne zaman yapılmış?*

YKK4: *Aşağıdaki görsellerdeki sözcüklerin farklı anlamları ile cümleler yazınız (çay, ekmek görselleri)*

Üçüncü Sınıf Düzeyi Yardımcı Kaynak Kitaplara İlişkin Bulgular

Üçüncü sınıflar düzeyinde toplamda 18 yardımcı kaynak kitap incelenmiştir. Yardımcı kaynak kitapların hepsinde yer verilen kazanımlar Tablo 4’teki gibidir.

Tablo 4

Üçüncü Sınıf Yardımcı Kaynak Kitapların Hepsinde Yer Verilen Kazanımlar

Kazanım
T.3.3.4. Şiir okur.
T.3.3.5. Farklı yazı karakterleri ile yazılmış yazıları okur.
T.3.3.8. Kelimelerin zıt anlamlılarını bulur.
T.3.3.9. Kelimelerin eş anlamlılarını bulur.
T.3.3.10. Eş sesli kelimelerin anlamlarını ayırt eder.
T.3.3.11. Görsellerle ilgili soruları cevaplar.
T.3.3.13. Okuduklarını ana hatlarıyla anlatır. Olayların oluş sırasına göre anlatılması sağlanır.
T.3.3.15. Metnin ana fikri/ana duygusunu belirler.
T.3.3.16. Okuduğu metinle ilgili soruları cevaplar.
T.3.3.24. Okudukları ile ilgili çıkarımlar yapar.
T.3.3.7. Görselden/görsellerden hareketle bilmediği kelimelerin anlamlarını tahmin eder.
T.3.3.26. Şekil, sembol ve işaretlerin anlamlarını kavrar.
T.3.3.28. Tablo ve grafiklerde yer alan bilgilere ilişkin soruları cevaplar.
T.3.3.14. Okuduğu metnin konusunu belirler.
T.3.3.23. Metindeki gerçek ve hayalî öğeleri ayırt eder.
T.3.3.18. Okuduğu metindeki hikâye unsurlarını belirler.
T.3.3.19. Okuduğu metnin içeriğine uygun başlık/başlıklar belirler.
T.3.4.4. Yazdıklarının içeriğine uygun başlık belirler.
T.3.3.25. Görsellerle okuduğu metnin içeriğini ilişkilendirir.

T.3.4.5. Kısa yönergeler yazar.

Tablo 4'e bakıldığında 18 kitabın tamamında yer verilen kazanım sayısının 20 (üçüncü sınıf toplam kazanım sayısı 64) olduğu görülmektedir. Kazanımlara bakıldığında bütün kazanımların okuma ve yazma becerisine yönelik kazanımlar olduğu görülmektedir. Genel olarak dinleme ve konuşma becerisi kazanımlarına sınırlı sayıda yer verilmekle birlikte okuma ve yazma kazanımların tamamına yer veren herhangi bir yardımcı kaynak kitap bulunmamaktadır. Bu durum, üçüncü sınıf yardımcı kaynak kitaplarının öğretim programının kazanımlarına dengeli bir şekilde yer vermediğini göstermektedir.

Üçüncü sınıf düzeyinde kazanımların dengeli dağılmamasının yanı sıra kaynak kitaplarda sınıf düzeyinden farklı düzeyde kazanımların işlendiği görülmektedir. Farklı sınıf düzeyinde olup üçüncü sınıf kitaplarında yer verilen kazanımlar ve sınıf düzeyleri Tablo 5'teki gibidir.

Tablo 5*Üçüncü Sınıf Kazanım Düzeyinden Farklı Kazanımlar*

Kazanım	Sınıf düzeyi	f
T.4.3.10. Okuduğu metindeki gerçek, mecaz ve terim anlamlı sözcükleri belirler.	4	1
T.4.3.11. Deyim ve atasözlerinin metnin anlamına katkısını kavrar.	4	13
T.4.4.18. Yazılarında bağlaçları kuralına uygun kullanır. “de” ve “ki” bağlaçlarını doğru yazmaları sağlar.	4	5
T.5.3.11. Yapım ekinin işlevlerini açıklar.	5	7
T.5.4.11. Yazılarında ses olaylarına uğrayan kelimeleri doğru kullanır. Ünlü düşmesi, ünlü daralması, ünsüz benzeşmesi, ünsüz yumuşaması ve ünsüz türemesi ses olayları üzerinde durulur.	5	3
T.6.3.11. Basit, türemiş ve birleşik kelimeleri ayırt eder.	6	4
T.6.3.12. Zamirlerin metnin anlamına olan katkısını açıklar.	6	5
T.6.3.7. Çekim eklerinin işlevlerini ayırt eder. Hâl Ekleri	6	12
T.6.3.8. İsim ve sıfatların metnin anlamına olan katkısını açıklar.	6	13
T.7.3.12. Fiillerin anlam özelliklerini fark eder.	7	8

Tablo 5'e bakıldığında üçüncü sınıf yardımcı kaynak kitaplarda 4, 5, 6 ve 7. sınıf düzeyinde kazanımlara yer verildiği görülmektedir. Farklı sınıf düzeyinden içeriğe yönelik olarak şu örnekler verilebilir:

YKK17: *Hâl Ekleri (Durum Ekleri)*

YKK18: *Sözcükleri anlamını değiştiren ekler*

YKK6: *Hece (Ses) düşmesi*

YKK4: *Atasözlerini konularıyla eşleştiriniz*

YKK4: *Cümlelerde eylem bildiren sözcükleri bulmacaya yazın*

Dördüncü Sınıf Düzeyi Yardımcı Kaynak Kitaplara İlişkin Bulgular

Dördüncü sınıflar düzeyinde toplamda 18 yardımcı kaynak kitap incelenmiştir. Yardımcı kaynak kitapların hepsinde yer verilen kazanımlar Tablo 6'daki gibidir.

Tablo 6*Dördüncü Sınıf Yardımcı Kaynak Kitapların Hepsinde Yer Verilen Kazanımlar*

Kazanımlar

-
- T.4.3.7. Kelimelerin zıt anlamlılarını bulur.
- T.4.3.8. Kelimelerin eş anlamlılarını bulur.
- T.4.3.9. Eş sesli kelimelerin anlamlarını ayırt eder.
- T.4.3.10. Okuduğu metindeki gerçek, mecaz ve terim anlamlı sözcükleri belirler.
- T.4.3.11. Deyim ve atasözlerinin metnin anlamına katkısını kavrar.
- T.4.3.12. Bağlamdan yararlanarak bilmediği kelime ve kelime gruplarının anlamını tahmin eder.
- T.4.3.17. Metnin ana fikri/ana duygusunu belirler.
- T.4.3.18. Okuduğu metinle ilgili soruları cevaplar.
- T.4.3.22. Şekil, sembol ve işaretlerin anlamlarını kavrar.
- T.4.3.28. Okudukları ile ilgili çıkarımlar yapar.
- T.4.3.34. Grafik, tablo ve çizelgelerle ilgili soruları cevaplar.
- T.4.4.10. Büyük harfleri ve noktalama işaretlerini uygun yerlerde kullanır.
- T.4.4.13. Yazılarında eş sesli kelimeleri anlamlarına uygun kullanır.
- T.4.4.19. Yazılarında kelimeleri gerçek, mecaz ve terim anlamları ile kullanır.
- T.4.4.18. Yazılarında bağlaçları kuralına uygun kullanır.
- T.4.3.16. Okuduğu metnin konusunu belirler.
- T.4.3.20. Okuduğu metinlerdeki hikâye unsurlarını belirler.
- T.4.3.26. Metindeki gerçek ve hayalî ögeleri ayırt eder.
- T.4.3.13. Görsellerle ilgili soruları cevaplar.
- T.4.3.21. Okuduğu metnin içeriğine uygun başlık belirler.
- T.4.3.24. Hikâye edici ve bilgilendirici metinleri oluşturan ögeleri tanır.
- T.4.4.7. Yazdıklarının içeriğine uygun başlık belirler.
- T.4.4.16. Kısaltmaları ve kısaltmalara gelen ekleri doğru yazar.
- T.4.4.17. Sayıları doğru yazar.
- T.4.4.22. Pekiştirmeli sözcükleri doğru yazar.
-

Tablo 6'ya bakıldığında 18 kitabın tamamında yer verilen kazanım sayısının 25 (dördüncü sınıf toplam kazanım sayısı 78) olduğu görülmektedir. Kazanımlara bakıldığında bütün kazanımların okuma ve yazma becerisine yönelik kazanımlar olduğu görülmektedir. Genel olarak dinleme ve konuşma becerisi kazanımlarına sınırlı sayıda yer verilmekle birlikte okuma ve yazma kazanımların tamamına yer veren herhangi bir yardımcı kaynak kitap bulunmamaktadır. Bu durum, dördüncü sınıf yardımcı kaynak kitaplarının öğretim programının kazanımlarına dengeli bir şekilde yer vermediğini göstermektedir.

Dördüncü sınıf düzeyinde kazanımların dengeli dağılmamasının yanı sıra kaynak kitaplarda sınıf düzeyinden farklı düzeyde kazanımların işlendiği görülmektedir. Farklı sınıf düzeyinde olup dördüncü sınıf kitaplarında yer verilen kazanımlar ve sınıf düzeyleri Tablo 7'deki gibidir.

Tablo 7
Dördüncü Sınıf Kazanım Düzeyinden Farklı Kazanımlar

Kazanım	Sınıf düzeyi	f
T.5.3.11. Yapım ekinin işlevlerini açıklar.	5	8
T.5.3.26. Metni oluşturan unsurlar arasındaki geçiş ve bağlantı ifadelerinin anlama olan katkısını değerlendirir.	5	1
T.5.3.31. Okudukları ile ilgili çıkarımlarda bulunur. Neden-sonuç, amaç-sonuç, koşul, karşılaştırma, benzetme, örneklendirme, duygu belirten ifadeler, abartma, nesnel ve öznel çıkarımlar üzerinde durulur	5	13
T.5.4.11. Yazılarında ses olaylarına uğrayan kelimeleri doğru kullanır. Ünlü düşmesi, ünlü daralması, ünsüz benzeşmesi, ünsüz yumuşaması ve ünsüz türemesi ses olayları üzerinde durulur.	5	9
T.6.3.11. Basit, türemiş ve birleşik kelimeleri ayırt eder.	6	3
T.6.3.12. Zamirlerin metnin anlamına olan katkısını açıklar.	6	5
T.6.3.7. Çekim eklerinin işlevlerini ayırt eder.	6	10
T.6.3.8. İsim ve sıfatların metnin anlamına olan katkısını açıklar.	6	10
T.7.3.12. Fiillerin anlam özelliklerini fark eder.	7	7

Tablo 7'ye bakıldığında dördüncü sınıf yardımcı kaynak kitaplarda 5, 6 ve 7. sınıf düzeyinde kazanımlara yer verildiği görülmektedir. Farklı sınıf düzeyinden içeriğe yönelik olarak şu örnekler verilebilir:

YKK8: *Varlıklar niteleyen kelimeler (Ön adlar, Sıfatlar)*

YKK3: *İsimlerin yerine kullanılan sözcükler*

YKK11: *Yapılarına göre adlar (basit adlar, türemiş adlar, birleşik adlar)*

YKK11: *Aşağıdaki kelimelere verilen ekleri getirerek kelimenin yumuşamaya uğramış halini yazalım*

YKK5: *Aşağıdaki çizelgede verilen isimleri isminin hallerine uygun durum eklerini getirerek örnekteki gibi yazalım*

Sonuç ve Tartışma

Bu bölümde çalışmanın bulgularından ulaşılan sonuçlar tartışılmış ve sonuçlar bağlamında öneriler sunulmuştur.

Çalışmadan ulaşılan bulgulara göre ilkokullar için hazırlanmış yardımcı kaynak kitaplar, Türkçe Dersi Öğretim Programı kazanımlarına göre dengeli bir dağılım göstermemektedir. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda ikinci sınıf düzeyindeki 46 kazanımın 16'sına, üçüncü sınıf düzeyinde 64 kazanımın 20'sine, dördüncü sınıf düzeyinde 78 kazanımın 25'ine bütün kitaplarda yer verilmiştir. Yardımcı kaynak kitaplarda yer verilen kazanımların dil becerilerine göre dağılımına bakıldığında çoğunlukla okuma ve yazma becerilerine yönelik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu yönüyle yardımcı kaynak kitapların Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın kazanımlarını tam olarak kapsamadığı ve kazanımların dil becerileri ve her bir beceri içindeki dağılımının dengeli olmadığı söylenebilir. MEB, ders kitapları ve eğitim araçlarını düzenleyen yönetmelikte ders kitaplarının öğretim ve dersin programının kazanımlarını kapsamaması, içeriğe uygun bir denge kurulması ve kazanımları

destekleyici nitelikte olması gerektiğini ifade derken (MEB, 2012) alanyazında program kazanımları ile ders kitaplarının uyumuna dikkat çekilmektedir (Mete ve diğerleri, 2022; Tay (2005). Bu açıdan bakıldığında öğretmenlerin kullandığı ve tavsiye ettiği yardımcı kaynak kitapların da bu koşulları taşıması gerekir. Kazanımları kapsamayan yardımcı kaynak kitaplar öğretmenin birçok kazanımı ihmal etmesine ve dolayısıyla öğrencinin programın amaçladığı kazanımlara erişmesinde olumsuz etkisinin olacağı düşünülmektedir. Yardımcı kaynak kitapların kullanımı her ne kadar bakanlık tarafından sınırlanmaya çalışılsa da öğretmenlerin çoğunluğu tarafından kullanıldığı gerçeği göz önünde bulundurularak bu kaynakların tıpkı bakanlığın dağıttığı ders kitapları gibi bir kurul tarafından incelenmesi ve onaylanmasına ihtiyaç vardır. Bu anlamda Küçük ve Demir (2009) ders kitaplarının ve yardımcı kaynak kitapların alan uzmanlarının kontrolünden geçmesi gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü Başlantı (2000), öğretmenlerin önemli bir kesiminin, ders kitaplarını müfredat programı gibi kabullenip dersin eğitim durumlarını ders kitaplarına göre düzenlediğini vurgulamaktadır (Akt. Güneş ve Çelikler, 2010). Bazı öğretmenlerin sınıfında sadece yardımcı kaynak kitapları kullandığı veya ağırlıklı olarak bu kitapları kullandığı varsayıldığında öğretmenin öğretim sürecindeki yönünü Türkçe Dersi Öğretim Programı'ndan ve ders kitaplarından ziyade yardımcı kaynak kitapların belirleyeceği düşünülmektedir. Bu durum öğretim programından uzaklaşma ihtimalini doğurmaktadır.

Çalışmada ulaşılan bir diğer sonuç ise ilgili sınıf düzeyinden farklı sınıf düzeyinde kazanımların yardımcı kaynak kitaplarda yer bulmasıdır. Bu sonucun nedeni araştırılmaya muhtaçtır. Çünkü yardımcı kaynak kitapların kimler tarafından hazırlandığı, hazırlayanların Türkçe Dersi Öğretim Programı'na ne kadar hâkim olduğu ve özellikle farklı sınıf düzeyinde kazanımlara neden yer verildiği önemlidir. Bir başka sorun ise öğretmenlerin bu kazanımları sınıfta işlemesidir. Öğretmenler bu kitapları öneriyorsa ve sınıfta kullanıyorsa, üçüncü sınıfta beşinci ve altıncı sınıf kazanımlarını derste işlediği anlamına gelmektedir. Aynı durum diğer sınıflar için de geçerlidir. Bu durum öğrencinin seviyesinin üzerinde kazanımlarla karşılaşmasına neden olacaktır. Öğrencinin seviyesinin üstündeki kazanımların işlenmesi öğretim ilkelerine uymayan eğitim durumlarının düzenlemesine yol açabilir. Öğretim ilkelerinin, eğitimin hedeflerine ulaşmasında yol gösterici rolü ve önemi (Yeşilyurt, 2020) göz önünde bulundurulduğunda öğretim ilkelerinden olgunlaşma, hazırbuluşluk, bilinenden bilinmeyene, basitten karmaşığa ve somuttan soyuta ilkelerine göre yürütülmeyen öğretim sürecinin amacına ulaşması zor olacaktır. Bununla birlikte seviyenin üstünde kazanımlar öğrencinin motivasyonun düşmesine neden olacaktır. Çünkü motivasyon öğretim sürecinde amaca ulaşmadaki en önemli güç kaynaklarından biridir (Akbaba, 2006). Motivasyon düşüklüğü sadece o kazanımın edinmesine yönelik olmayıp öğrencilerin tüm öğrenme sürecini etkileyebilir.

Sonuç olarak, öğretmenler tarafından önerilen ve kullanılan, bu anlamda büyük bir sektör olan yardımcı kaynak kitaplar, Türkçe Dersi Öğretim Programı'na göre kazanımların kapsamı konusunda önemli eksiklikler barındırmaktadır. Yardımcı kaynak kitaplar, içerik bakımından programın kazanımları arasında dengeli bir dağılım göstermemektedir. Bunun yanı sıra yardımcı kaynak kitaplarda ilgili sınıf düzeyinden farklı sınıf düzeyinde ve özellikle üst sınıftan kazanımlara yer verilmektedir.

Bu sonuçlar doğrultusunda yardımcı kaynak kitapların program ve ders araç gereçlerinde bulunması gereken özellikler bakımından daha kapsamlı olarak incelenmesi, bu kitapların bakanlığın ilgili kurullarınca denetlenmesi önerilebilir.

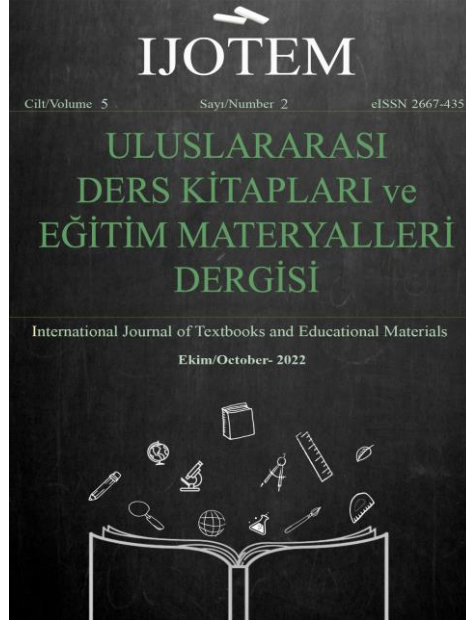
Etik Kurul Kararı: Bu çalışmada çevrimiçi ve herkese açık kaynaklar incelendiğinden etik kurul onayı alınmamıştır.

Kaynakça

- Akbaba, S. (2006). Eğitimde motivasyon. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 343-361.
- Altun, M., Arslan, Ç. ve Yazgan, Y. (2004). Lise matematik ders kitaplarının kullanım şekli ve sıklığı üzerine bir çalışma, *Eğitim Fakültesi Dergisi XVII (2)*, 131-147.
- Batmaz, O. (2022). Sınıf öğretmenlerinin gözünden hayat bilgisi ders kitapları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 20 (2) , 342-367.
- Batmaz, O., Cevahir Batmaz, M. ve Kılıç, A. (2021). Covid-19 salgın döneminde sınıf öğretmenlerinin hayat bilgisi dersi öğretimine yönelik görüşleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (3), 1665-1677.
- Bozkurt, E., Ateş, B. (2021). İlkokul matematik dersinde kullanılan yardımcı kaynak kitaplara ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri. *Turkish Journal of Educational Studies*, 8 (2) , 109-128.
- Ceran, D. (2015). Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe ders kitaplarına ilişkin metaforları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (3) , 121-140.
- Erbasan, Ö. ve Erbasan, Ü. (2020). Sınıf öğretmenlerinin ilk okuma yazma öğretimi sürecinde karşılaştığı sorunlar. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(1), 113-125.
- Göçer, A. (2008). İlköğretim Türkçe ders kitaplarının ölçme ve değerlendirme açısından incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (1) , 197-210.
- Gökçek, T. ve Hacısalihoğlu Karadeniz, M. (2013). Ortaöğretimde matematik ders kitabı yerine alternatif kaynakların tercih edilme nedenleri. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)* , 4 (1), 20-31.
- Güneş, M. H. & Çelikler, D. (2010). Konu alanı ders kitabı inceleme dersine yönelik öğrenci görüşleri. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, 1 (5) , 81-90.
- Güngör, H. ve Çavuş, H. (2015). İlkokul 4. sınıf matematik dersi “kesirler” konusunun öğretiminde öğretmenin yardımcı kitap kullanımının öğrenci başarısı üzerindeki etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (2) , 251-271.
- Haşiloğlu, M.A., Güler, H. ve Durmaz, E. (2020). Ortaokul sosyal bilgiler ve fen bilimleri öğretmenlerinin yardımcı kitap kullanma nedenleri ile ilgili görüşleri. *EKEV Akademi Dergisi*, 24(83), 565-578.
- Küçük, A. ve Demir, B. (2009). İlköğretim 6–8. sınıflarda matematik öğretiminde karşılaşılan bazı kavram yanlışları üzerine bir çalışma. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 97-112.

- MEB (2019). *Türkçe dersi (1-8. Sınıflar) öğretim programı*. Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- MEB. (2012). *Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği*. Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Mete, F., Çiçek, S. ve Asar, A. (2022). Türkçe ders kitaplarındaki dil bilgisi konuları: Yapılandırmacı yaklaşım öncesi ve sonrası. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 10 (2), 363-384.
- Özel, İ. ve Alnıaçık, Ü. (2017). Eğitim yayıncılığı sektöründe tutundurma faaliyetlerinin değerlendirilmesi: Öğretmenler üzerinde bir araştırma. *International Review of Economics and Management*, 5 (4) , 23-41
- Özmantar, M., Dapğın, M. , Çırak Kurt, S. , İlgün, Ş . (2017). Mathematics teachers' use of source books other than textbooks: reasons, results and implications. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16 (3), 741-758.
- Sarıkaya, B. (2019). Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki (5, 6, 7 ve 8. sınıf) etkinliklerin değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (64), 563-580.
- Sözer, M. A. (2019). 2023 vizyon belgesinde temel eğitim. *SETA Perspektif*, 227, 1-6.
- Taş, H. ve Minaz, M. B. (2018). Derslerde yardımcı kaynak kullanılmasının öğretmen, veli ve öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi. *SETSCI Conference Indexing System*, 3(4), 582-589.
- Taşdemir, M., Taşdemir, F., Dağıstan, A., Dağdelen, S., Şahin, C., Kılıç. E. (2018). MEB 5. sınıf matematik ders kitabının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, *Journal of Research in Education and Teaching*, 7(2), 68-79.
- Tay, B. (2005). Sosyal bilgiler ders kitaplarında öğrenme stratejileri. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 209-225.
- Uluçınar Sağır, Ş. (2018). Sınıf öğretmenlerinin fen bilimleri kılavuz kitap seçim kriterlerinin belirlenmesi. *Kastamonu Education Journal*, 26(2), 391-402.
- Yeşilyurt, E. (2020). Öğretmenin pusulası: genel öğretim ilkeleri. *EKEV Akademi Dergisi*, 24(83), 263-288.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

ULUSLARARASI DERS KİTAPLARI VE EĞİTİM MATERYALLERİ DERGİSİ (IJOTEM)

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijotem>

Değerler Eğitimi Üzerine Ders Kitabı Görsellerinin İncelenmesi: Sosyal Bilgiler Dersi 5. Sınıf Örneği

* Bu çalışma Ders Kitapları Uluslararası Sempozyumu' nda (DEKUS-2019) özet bildiri olarak sunulmuştur.

Ahmet Tokmak¹

Milli Eğitim Bakanlığı, Dr., Öğretmen
tokmak87@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0002-3902-5825

Veysi Aktaş²

Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmen
veysiaktas7@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-5174-7505

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Alınma Tarihi: 27.08.2022

Düzeltilmiş hali alınma tarihi: 18.10.2022

Kabul Edilme Tarihi: 25.10.2022

Çevrimiçi yayınlanma tarihi: 26.10.2022

Alıntı: Tokmak, A. ve Aktaş, V. (2022). Değerler Eğitimi Üzerine Ders Kitabı Görsellerinin İncelenmesi: Sosyal Bilgiler Dersi 5. Sınıf Örneği. *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi (IJOTEM)*, 5(2), 70-90.

Değerler Eğitimi Üzerine Ders Kitabı Görsellerinin İncelenmesi: Sosyal Bilgiler Dersi 5. Sınıf Örneği*

Ahmet Tokmak¹

Millî Eğitim Bakanlığı

Veysi Aktaş²

Millî Eğitim Bakanlığı

ÖZ

Araştırma Makalesi

Ders kitapları uzun yıllardır okul sisteminin önemli bir parçası olarak görülmüştür. Öğrenci ve öğretmen arasında öğretim sürecinin takibi açısından önemli bir yer tutan ders kitapları hızla gelişen teknolojiye ayak uydurmakta zorluk çekmektedir. Yenilenen öğretim programıyla sosyal bilgiler dersi beceri ve değerlerin kazandırılması bağlamında önemli bir görev üstlenmiştir. Kazandırılması hedeflenen değerler için ders kitaplarında çeşitli görseller, haber metinleri ve okuma metinlerine yer verilmeye başlanmıştır. Bu çalışmada 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı görsellerinin öğretim programındaki mevcut değerler açısından incelenmesi hedeflenmiştir. Nitel bir yöntem olan doküman incelemesinin kullanıldığı bu çalışmada içerik analizine başvurulmuştur. Frekans tablosu hazırlanmış, 23 öğrenci ve 15 öğretmen tarafından görsellerin değerlendirilmesi yapılmış, görsellerin kalitesi, gerekliliği, konu ile ilişkisi, olumlu ya da olumsuz olarak verdiği mesajlar irdelenmiştir. Araştırmanın ikinci kısmında ise aynı öğrenci ve öğretmenlere, belirlenen görsellerin öğretim programında belirlenmiş değerlerin kazandırılması noktasında bir mesaj verip vermediğini yorumlamaları istenmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda 5. sınıf ders kitabında 13 değer yer aldığı, 5 adet değerle ilgili (adalet, barış, eşitlik, özgürlük, tasarruf) görsellere yer verilmediği belirlenmiştir. Görsellerde en çok sorumluluk, duyarlılık, yardımseverlik ve saygı değerlerine yer verilmiştir. Kitaptaki görsellerin kalite, konu ile ilişkililik ve olumlu mesaj verme açısından sorunları olsa bile ihtiyaçları karşılayacak düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin yorumları incelendiğinde görsellerin değer anlamında hedeflenen amaca hizmet ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcı öğretmenlerin verdiği benzer cevaplar, ders kitabındaki görsellerin söz konusu değerler açısından yeterli olduğu sonucunu desteklemektedir. Öğrenci ve öğretmen görüşleri çerçevesinde görsellerin kaliteli, konuyla ilişkili olduğu ve verdiği mesajların yeterli olduğu tespit edilmiştir.

Alınma Tarihi:
27.08.2022

Düzeltilmiş hali alınma
tarihi: 18.10.2022

Kabul Edilme Tarihi:
25.10.2022

Çevrimiçi yayınlanma
tarihi: 26.10.2022

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler eğitimi, ders kitabı, değerler eğitimi

* Bu çalışma Ders Kitapları Uluslararası Sempozyumu'nda (DEKUS-2019) özet bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Sorumlu yazar iletişim bilgileri:

Dr., Öğretmen

tokmak87@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0002-3902-5825

² Öğretmen

veysiaktas7@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-5174-7505

Examining Textbook Images on Values Education: Social Studies Lesson 5th Grade Example*

Ahmet Tokmak¹
Ministry of Education

Veysi Aktaş²
Ministry of Education

ABSTRACT

Research Article

It has long been shown in the textbook as an important part of the school system. Student and education to reach the student and education to complete the education of the courses that keep up with the education student and education schools to study in the student and school education student and education schools to receive the student and school education student and school education from the school students and education continues. With the renewed program, social studies has undertaken a task where skills and values should not be gained. Various visuals and news texts began to be included in the textbooks for the values aimed to be gained. This training aims at the values in the eyes of the 5th grade information textbooks. The content of the analysis, which is a qualitative method, was also applied to the analysis of this content. Frequency narration, 23 students and 15 teachers evaluated the visuals, the quality of the visuals are good with their necessity, and the positive is conveyed as a positive subject. In the second part of the research, the drawings of the visuals were emphasized in detail to the same and the teacher. The 5th grade with the values obtained is not included in the education about 13 values and 5 values. The most preferred products, exhibition and height values are included in the products. The quality of the visuals in the book, the subject and the positive reception may not be positive. The service may exist as intended for the intended purposes. As discussed with the participant, references are made to issues related to the words in the book. It has been determined that student and teacher education is valid, relevant and sufficient.

Received: 27.08.2022

*Revision received:
18.10.2022*

Accepted: 25.10.2022

*Published online:
26.10.2022*

Key Words: Social studies education, textbook, values education

* This study was presented as a summary paper at the International Symposium on Textbooks (DEKUS-2019).

¹ Corresponding author:

Dr. , Teacher

tokmak87@hotmail.com

Orcid: 0000-0002-3902-5825

² *Teacher*

veysiaktas7@gmail.com

Orcid: 0000-0002-5174-7505

Giriş

Günümüz dünyasında toplumlar, değerlerin manasının yitirilmesi, yerel ve folklorik özelliklerin yozlaşması, evrensel etik kuralların yadsındığı bir süreci yaşama riskiyle karşı karşıyadır. Çevresel düzenin sağlanıp kültürel ve somut olmayan mirasın geleceğe taşınmasındaki önem dikkate alındığında burada toplumsal değerlerin korunmasına özen gösterilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Değerlerin toplum üyelerinin içselleştirilmesindeki öneminin anlaşılması adına değerler eğitiminin rolü önem arz etmektedir. Bir şeyin önemini tespit edilip belirlenmesini sağlayan soyut kriter olarak tanımlanan değer (TDK, 2022), yaşamın normal akışında ve baş başa kaldığımız problemleri çözüme kavuşturmada güç ve inanç sağlayan ilkeler, kurallar bütünüdür (MEB, 2018, s.4). Schwartz (1992, s.1)'in de ifade ettiği gibi değer; bireyin veya çeşitli sosyal oluşumların hayatına yön verme hususunda kıymetli bir kriter, etik bir düzenin kurulmasına katkı sağlayan soyut bir ölçüdür.

İnsanların fikir yapılarıyla anlamlandırılıp davranışlara şekil veren değerler böylece yönlendirici bir güce sahip örüntüler olarak ifade edilebilir. Bu süreçte özellikle toplumsal ilişkilerin dinamik oluşu, geleneksel ve dini kuralların belirleyici oluşu da önem arz etmektedir (Tezcan, 2018). Toplumla, çevresiyle aktif bir ilişki içinde olan birey, yaşamı boyunca değişim ve dönüşüm geçirirken kendi öznel dünyasında da değerler şemasını oluşturmaktadır. Bireyin bilişsel ve duyuşsal dünyasında yer edinen değerlerin öğrenilip içselleştirilmesinde aile, sosyal çevre, iş hayatı etkiliyken bu süreçte okul, öğretmen, dersler, ders materyalleri de önemli bir role sahiptir (Aslan ve Aybek, 2019; Kochanska, 1994). Öğrencilerin kendi becerileri açısından farkındalığını artırmak, kişiliklerini geliştirmek, etik ve ahlaki açıdan doğru davranışlar bütününe edindirmek, devamlılık arz edecek iyi vatandaş olma durumunu gerçekleştirmek gibi amaçları olan değer eğitimi ders kitaplarının da önemli katkı sağladığı ifade edilebilir (Koçoğlu ve Erdoğan, 2019; İçen ve Akpınar, 2014).

Yukarıda ifade edilen hedefler doğrultusunda “*değeri telkin etmek, değerleri açıklamak, ahlaki muhakeme, değer analizi*” gibi yaklaşımlar aracılığıyla okutulan değerler eğitimi sosyal bilgiler dersi başta olmak üzere pek çok farklı disiplinin içeriğiyle ilişkilendirilerek öğrencilere aktarılmaktadır. Bireyin topluma entegrasyonunun gerçekleşmesinde ve kültürel uyum ile adaptasyon sürecini sağlıklı biçimde yaşamasında köprü rolünü gören değerler eğitimi birbiriyle ilişkili alt ve kök değerlerin harmanlanmış halidir (Ulusoy ve Arslan, 2019; MEB, 2018). Sosyal bilgiler öğretimi aracılığıyla değerlerin içselleştirilmesi ve sosyal değerlerin yansıtılmasında önem arz eden sosyal bilgiler ders kitapları söz konusu dersin sistematik ve düzenli biçimde işlenmesini sağlamaktadır (Eryılmaz ve Çengelci Köse, 2018). Eğitim-öğretim sistemi içerisindeki okulların vazgeçilmez bir ders materyali haline gelen kitaplar, beraberinde büyük bir pazarın gelişmesine neden olmuştur. Çeşitli yayınevleri ve yazarlar tarafından hazırlanan ders kitapları Millî Eğitim Bakanlığı onayını aldıktan sonra okullarda okutulabilir olmuş ve bu durum ülke içerisinde farklı değerlerin gelişmesine ya da körelmesine neden olmuştur.

Bilginin gelişen ve güncellenen doğası gereği (Ballı, 2021); geçmişten bugüne, bilgi, karşımıza farklı formlarda çıkagelmiştir. Bilginin ve kültürün nesilden nesile aktarılmasında sözlü eserlerin yanında önemli bir rol ders kitaplarına aittir. Ders kitapları varlığını sürdürmeye başladığı milattan önceki devirlerden bu yana büyük bir değişim göstermiş sadece bilginin aktarılmasını sağlayan araç olmalarının yanında beceri öğretimi, çeşitli değerlerle ilgili mesajlar vermeye başlayan yayınlara dönüşmüştür. Baskı teknolojisinde gerçekleşen yenilikler, matbaa sektörünün teknik gelişimi ve çeşitli bilgisayar programları sayesinde ders kitapları artık renkli görsellerle zenginleştirilmiş araçlara dönüşmüştür.

Ders kitaplarının içeriklerinin güncellenmesi, gündelik yaşama uygun yaşantı örnekleri sunan materyaller haline gelmesi, okullarda ders kitaplarının ücretsiz dağıtılmasının devlet politikası haline gelmesi planlanmış ve bu doğrultuda yürütülen çalışmalar sayesinde

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kararlaştırılmış ders kitapları tüm örgün ve yaygın öğretim kurumlarında ortak olarak okutulmaya başlanmıştır (EARGED, 2008). Dünyanın değişik ülkelerinde yapılan araştırmalardan, ders kitaplarının okullarda kullanılan başlıca materyallerden biri olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, ders kitaplarının gelişen teknolojiye rağmen eğitim ve öğretimde çok önemli bir rol üstlendiğini söylemek mümkündür (Kılıç ve Seven, 2002, s.26).

Ders kitapları eğitim programının temel unsurlarından biridir. Eğitim programı ile öğrenci arasındaki köprünün en önemli ayağıdır. Öğretim süreçlerinde öğretmenin gücünü daha iyi kullanmasına, vermek istediklerini daha sistematik vermesine; öğrencinin de öğretmenin anlattıklarını istediği zaman ve yerde istediği tempoda tekrar etme imkânına kavuştuğu temel materyallerdir (Ataman vd., 2001, s.4). Okullarda yürütülen öğretim faaliyetleri esnasında kullanılan ders kitaplarından biri de Sosyal Bilgiler ders kitabıdır.

Sosyal Bilgiler dersi gündelik yaşantımızdan süzülen pek çok değer öğrenciye kazandırılmasında çok büyük bir rol üstlenmiştir. Dersin konu alanının zenginliği öğrenciye geniş bir yelpaze sunulmasını sağlamakla beraber farklı değerlerin kazandırılması için de avantaj sağlamaktadır. Sosyal bilgiler *“Toplumsal gerçekle kanıtlamaya dayalı bağ kurma süreci ve bunun sonunda elde edilen dirik bilgiler”* olarak tanımlanabilir. (Sönmez, 1997, s.3) Doğanay (2002, s.16)’a göre, sosyal bilgiler insanları ve onların yaşamlarını konu alır. Sosyal bilgiler, birden fazla alana ev sahipliği yaptığı için sınırlandırılmış bir tanımlama yapmak bu ders için pek kolay değildir. Sosyal bilgilerin temel iki ayırıcı özelliği vardır. Bunlar, bütüncül ve disiplinlerarası olmasıdır. Sosyal bilgiler öğretiminde, geleneksel üç yaklaşımdan biri olan *“vatandaşlık aktarımı olarak sosyal bilgiler öğretimi yaklaşımı”* ile anlatılmak istenen belirli davranış, bilgi ve değerlerin öğrencilere aktarılması sürecini kapsamaktadır (Doğanay, 2002, 20; Barth ve Demirtaş, 1997, 1.8-1.9).

Sosyal bilgiler dersinin alanyazındaki tanımlanış şeklinde ve amaçlandırılmasında fark edilen ortak bağlantının istendik yönde davranış değiştirme ve bilgi aktarma olduğu söylenebilir (Aktaş, Tokmak& Kara,2021, s.270). Ortak olarak bahsedilen bir diğer amaç ise öğretim programında belirlenen değerlerin kazandırılması olarak karşımıza çıkmaktadır. Belirli bir düzen içerisinde yaşayan toplumların çeşitli değerler etrafında toplandığı, bu değerlerin toplum bazında kazandırılmasının büyük bir önem arz ettiği görülmektedir. Sosyal ve ahlaki değerlerden yalıtılmış, sadece anayasal hukuk kuralları çerçevesinde nizami bir şekilde işleyen toplum düzeni oluşturmak mümkün değildir (Aktan, 2003). Eğitim sisteminin beceri ve değer gelişimini önemseyecek biçimde değişim süreci yaşayan sosyal bilgiler öğretimi; yaşanan güncellemeyle ve yerel/evrensel dinamiklerin dönüşüm geçirmesiyle birlikte değer öğretimi önceleyen bir disiplin haline gelmiştir (Faiz ve Karasu Avcı, 2018).

Sosyal Bilgiler dersinin duyuşsal alana yönelik hedefleri ihtiva eden bir ders olması bakımından bu ders aracılığı ile öğrencilere bazı değerlerin edindirilmesi amaçlanmaktadır (Katılmış, Ekşi ve Öztürk, 2010). Nitekim eğitim kurumlarında öğrencilerin değer edinme sürecindeki mihenk taşlardan birinin sosyal bilgiler dersi olduğu söylenebilir. Muhtevası itibarıyla geçmiş hakkında detayların yer alması, çeşitli kültürlerden ve hayat hikayelerinden kesitler barındırması, pek çok disipline dair bilgilerin harmanlanmış halini yansıtmaları açısından sosyal bilgiler dersinin değer öğretiminde önemli olduğu ifade edilebilir. Sosyal hayata dair çeşitli gizil ve açık kuralların, kıymet verilen değerlerin aktarımında ders kitapları söz konusu süreçte etkili bir materyal olarak kullanılmaktadır.

2000’li yıllarda ülkemizde başlayan öğretim programlarındaki değişim ve yenileşme sürecinden sosyal bilgiler dersi öğretim programı da etkilenmiştir. Sosyal bilgiler dersi gerçekleşen değişimle öğrencilere beceri ve değer kazandırmaya önem veren bir derse dönüşmüştür. 2018 yılında yenilenen sosyal bilgiler öğretim programı ile 5. sınıf ders kitapları güncellenmiştir. Yeni sosyal bilgiler öğretim programında yer alan değerler şu şekilde sıralanmıştır: *“Adalet, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık,*

dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, eşitlik, özgürlük, saygı, sevgi, sorumluluk, tasarruf, vatanseverlik, yardımseverlik” (MEB, 2018).

Sosyal bilgiler ders kitabı içeriği genel olarak bilgi aktarımı yapmak ve beceri kazandırmaya yönelik olmakla birlikte, kitapta çeşitli haber yazıları ve görseller ile değer eğitimi yapılmaya çalışıldığı söylenebilir. Sosyal medyanın ve dijital dünyanın hızla geliştiği günümüz çağı görsel öğelerin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda ders kitabı görsellerinin çok ince bir süzgeçten geçirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılabilir.

Ders kitaplarının içeriğinde yer alan görsellerin, metinlerin, etkinliklerin değerler açısından ele alındığı önemli bazı çalışmalar mevcuttur. Ulusal alan yazına bakıldığında Taş (2022)’ın ilkökul 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının evrensel değerler açısından incelediği çalışmada ağırlıklı olarak sorumluluk, dayanışma ve vatanseverlik değerlerinin yer aldığı tespit edilmiştir. Değirmenci Toraman ve Memişoğlu (2022)’nin Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki edebi ürün ve görsellerin değerler eğitimi açısından incelenmesi adlı çalışmada görsellerle ilgili değerlerin yer alma sıklığının 5. sınıflarda etkin vatandaşlık, 6. sınıflarda “Birey ve Toplum”, 7. sınıflarda ise “Kültür ve Miras” öğrenme alanlarında daha çok yer aldığı görülmüştür. Görseller irdelendiğinde sevgi değeri en az; bilimsellik değeri ise en çok tekrar eden değerler olarak tespit edilmiştir.

Erbaş (2021)’in yürüttüğü çalışmanın bulgularına bakıldığında ilkökul 4. sınıf sosyal bilgiler kitabında yer alan 1023 tane değer anlamı taşıyan içeriğe ulaşılmış olup bunlardan 321 tanesinin görsellerde yer aldığı tespit edilmiştir. Söz konusu ders kitabında “Sorumluluk, Öz denetim, Duyarlılık” değerlerinin yer alma sıklığının diğerlerine nazaran daha çok olduğu görülmüştür. En az yer alan değerlerin ise “Adalet, Eşitlik, Dürüstlük” olduğu tespit edilmiştir.

Köksal, Yaylacı, Yel, Erbaş, Kılcan (2022)’in araştırma bulgularına bakıldığında kök değerlerin sosyal bilgiler 5., 6. ve 7. sınıf ders kitaplarında ve öğrenme alanlarında dengeli biçimde yer almadığı sonucuna varılmıştır. Karacan (2018)’in çalışma sonuçları irdelendiğinde milli ve evrensel değerlerin kitaplarda yer almasının sosyal bilgilerin değer öğretimi açısından önem arz ettiği belirtilmiştir. Öte yandan bulgular göz önünde bulundurulduğunda söz konusu değerlerin 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında dengeli şekilde yer almadığına ulaşılmıştır.

Öztürk ve Özkan (2018)’in araştırmasından elde edilen bulgular dikkate alındığında 3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabındaki görsellerde ve içeriklerde en çok yer alan değer “Sevgi” en az yer alan değer ise “Misafirperverlik” olduğu tespit edilmiştir. Oğuz Haçat & Demir (2020)’in araştırma bulgularına bakıldığında 4., 5., 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında değerlerin sınıf düzeyi ve öğrenme alanı çerçevesinde bakıldığında dengeli dağıldığı sonucuna varılmıştır. Bunun yanı sıra 5. Sınıf ders kitabında “Dayanışma” değerinin en sık işlenen değer olduğu, “Dürüstlük”ün ise en az işlenen değer olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu literatür göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmadan elde edilecek güncel verilerin sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görsellerin değerlerle olan ilişkisini ortaya koyması açısından önem arz ettiği söylenebilir.

Araştırmanın Amacı

Yenilenen sosyal bilgiler öğretim programıyla beraber değişen 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı görsellerinin değer ifade edip etmeme durumları, görsellerin gerekliliği, konu ile ilişkisi, kalitesi ve olumlu/olumsuz mesaj verme durumu incelenmesi hedeflenmiştir. Bunun yanında katılımcı öğrencilerin ve öğretmenlerin sosyal bilgiler ders kitabındaki görsellerin değerleri yansıtması durumuyla ilgili görüşlerinin tespiti amaçlanmıştır.

Araştırma süresince 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı için hazırlanmış Talim Terbiye Kurulu onaylı sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabı kullanılmıştır. Araştırma boyunca şu sorulara cevap aranmıştır:

1. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan görseller hangi değerleri ifade etmektedir ve görsellerin değer ifade etme frekansları nedir?
2. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan görsellere yönelik kalite, konu ile ilişkililik, gereklilik ve olumlu-olumsuz anlam durumuyla ilgili öğrencilerin verdiği cevapların frekansı nedir?
3. Öğrencilerin ve öğretmenlerin seçilmiş bazı görseller için yansıttığı değerlere yönelik görüşleri nelerdir?

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, araştırma örnekleme, verilerin toplanması ve analizlerine yönelik bilgilere yer verilmiştir.

Model

2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na göre Talim ve Terbiye Kurulu tarafından düzenlenen 5.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında bulunan görsellerin değerler eğitimi bağlamında incelenmesi amacıyla yürütülen bu çalışma nitel araştırma ilkelerine uygun olarak yürütülmüştür. Birincil ya da ikincil kaynaklardan elde edilen veri ve dokümanların incelenmesi ve sonuç olarak elde edilen verilerin değerlendirilmesi nitel araştırma olarak ifade edilir (Creswell, 2013). Bu çalışmanın ulaşmak istediği amaç ve belirlenen araştırma sorularına uygunluğu açısından nitel yöntem tercih edilmiştir.

Evren ve Örneklem

Türkiye'de 2021-2022 eğitim-öğretim döneminde ortaokul 5. sınıf düzeyinde okutulan sosyal bilgiler ders kitabı bu araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Söz konusu çalışmada, sosyal bilgiler ders kitabında yer alan görseller "değerler eğitimi" bağlamında irdelenmek üzere araştırmanın örneklemine konu olmaktadır. Anadol Yayıncılık tarafından basılan ders kitabı 2018-2019 eğitim-öğretim döneminden itibaren 5 yıl süreyle okullarda okutulmak üzere Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 28.05.2018 tarih ve 78 sayılı kurul kararıyla ders kitabı olarak okutulması kabul edilmiştir.

Tablo 1. İncelenen Kitabın Künye Bilgileri

Kitap Adı	Yayınevi	Yazar Adı
5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kİtَابı	Anadol Yayıncılık	Erhan ŞAHİN

Görsellerin farklı kriterler açısından değerlendirilmesi süreçlerinde görüşlerine başvurulmuş öğretmen ve öğrencilerin belirlenmesinde amaçlı örneklem belirleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmacının sosyal bilgiler öğretmeni olarak görev yaptığı okulda dersine girdiği 9 farklı şube içerisinde 1. dönem sosyal bilgiler not ortalaması en yüksek 27 öğrenci seçilmiştir. Seçilen öğrencilerden 4'ü çalışmaya dahil olmak istememiş ve öğrenci örnekleme 23 kişi olarak belirlenmiştir. Gerekli olan veli muvafakatnameleri ile ilgili okulun ve milli eğitim müdürlüğünün izinleri alınmıştır.

Tablo 2. Katılımcı Öğrenci Bilgileri

Öğrenci Kademesi	Okul Türü	Öğrenci Sayısı
5. Sınıf	Devlet Okulu	23

Araştırmaya dahil edilen 15 öğretmenin belirlenmesi sürecinde ise ölçüt olarak 10 yıl görev yapma şartı aranmış, belirlenen şartlar dahilinde 8 farklı okuldan toplam 15 sosyal bilgiler öğretmeni sürece dahil edilmiştir. Katılımcı öğretmenlere yönelik bilgiler Tablo 3' te gösterilmiştir.

Tablo 3. Katılımcı Öğretmen Bilgileri

Kadro Branşı	Lisans Mezuniyeti	Görev Yaptığı Okul Türü	Mesleki
--------------	-------------------	-------------------------	---------

			Tecrübe
SOSYAL BİLGİLER	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	Devlet Okulu	10 yıl
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	Özel Okul	11 yıl
	Tarih Öğretmenliği	Özel Okul	11 yıl
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	Özel Okul	11 yıl
	Coğrafya Bölümü	Özel Okul	12 yıl
	Coğrafya Öğretmenliği	Özel Okul	15 yıl
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	Özel Okul	16 yıl
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	Özel Okul	17 yıl
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	Devlet Okulu	22 yıl
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	Devlet Okulu	25 yıl
	Coğrafya Öğretmenliği	Devlet Okulu	25 yıl
	Tarih Öğretmenliği	Devlet Okulu	26 yıl
	Tarih Öğretmenliği	Devlet Okulu	27 yıl
	Coğrafya Bölümü	Devlet Okulu	30 yıl
	Tarih Öğretmenliği	Devlet Okulu	32 yıl

Veri Toplama Araçları

Nitel araştırma doğrultusunda yürütülen bu çalışmanın verileri doküman inceleme desenine uygun biçimde toplanmıştır. Araştırma kapsamında hangi dokümanların önem arz ettiği, nasıl veri elde edileceği çalışmanın temel amacı ve alt amaçlarıyla doğrudan ilintilidir. Doküman inceleme tekniği nitel araştırmalarda kullanılan veri toplama araçlarından biri olarak dergi, kitap, gazete, biyografik ve otobiyografik eserleri incelemeye imkân sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 189). Ayrıca araştırma süresince doküman olarak kullanılan kaynaktan alınan görsellerle hazırlanmış açık uçlu sorulardan oluşan anketler kullanılmıştır. Araştırmanın amacına uygun biçimde belirlenen sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabındaki görseller, elde edilecek verilerin ana kaynağını oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma süresince elde edilen verilerin analizi için içerik analizi yöntemi uygulanmıştır. Bir çözümlenme işlemi olarak değerlendirilen içerik analizi araştırma sürecinde elde edilen farklı kapsamda verileri kullanır. Verilerin analizi sürecinde bir yöntem olarak kullanılan içerik analizi ile doğrudan elde edilen veriler dışında araştırmacı tarafından çalışma sürecinde kullanılan farklı veri toplama materyallerinden elde edilen verilerinde çözümlenmesi sağlanmış olur. Veri toplama araçlarından edinilen verilerin organizasyonu bu süreç ile gerçekleştirilmiş olur. Böylece verilerin düzenlenmiş hali araştırmacı dışında farklı araştırmacılar içinde anlamlı veri setlerine dönüştürülmüş olur. Bu sayede farklı araştırmacılar elde edilen veri setlerine yönelik standardize edilmiş bir değerlendirme yapma şansı elde etmiş olurlar. Bu çalışmada 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programına göre Talim ve Terbiye Kurulu tarafından düzenlenen 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan görsellerin değerlerini belirlemek için içerik analizi yönteminden faydalanılmıştır. Araştırmaya konu alan değerlere 2018 yılı SBDÖP üzerinden ulaşılmıştır.

Araştırmanın güvenilirliğinin sağlanması adına araştırma sürecinde elde edilen verilere yönelik 2 araştırmacı tarafından değerlendirme yapılmıştır. Görsellerin ifade ettiği değerlere yönelik 2 araştırmacı tarafından ayrı şekilde yürütülen değerlendirmeler sonrasında ortak noktalar ve farklı fikirler değerlendirilerek kararlar verilmiştir.

Araştırmada 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programına göre Talim ve Terbiye Kurulu tarafından düzenlenen 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan görseller kullanılmıştır. Ayrıca çalışma süresince görüşlerine başvuru alan 23 öğrenci (5. sınıf) ve 15 branş öğretmenin görüşleri çalışmanın sınırlılık alanını oluşturmaktadır.

Araştırmada kullanılacak görsellerin belirlenmesi ile ilgili araştırmacılar tarafından ön çalışma yürütülmüş daha sonra farklı iki alan uzmanına görsellerin konuyu temsiliyetine dair görüşleri sorulmuştur. Görüşler doğrultusunda belirlenen 17 görselden 6 tanesi değiştirilmiş ve tekrar uzman görüşüne başvurularak görsellerin belirlenmesi süreci tamamlanmıştır. Çalışmaya konu olan görsellerin bulunduğu ders kitabı, hangi konu başlığında verildiği ve ders kitabı içerisindeki sayfa numaraları Tablo 4' te gösterilmiştir.

Tablo 4. Kullanılan Görsellere İlişkin Bilgiler

Kitabın Künyesi	Görsel No	Görsel Konu Başlığı	Sayfa No
Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı Anadol Yayıncılık (Erhan Şahin) 2018-2019 Eğitim Öğretim Yılından İtibaren 5 Yıl İçin	1. Görsel	Sosyal Bilgiler Dersinden Öğrendiklerimiz	12
	2. Görsel	Hava Kirliliği	84
	3. Görsel	Geçmişten Günümüze Kültürümüz	56
	4. Görsel	Çocuk Hakları	27
	5. Görsel	Çocuk Hakları	26
	6. Görsel	Kültür ve Miras	33
	7. Görsel	Halk Oyunlarımız	46
	8. Görsel	Kültürümüzü Tanıyalım	50
	9. Görsel	Kültürümüzü Tanıyalım	50
	10. Görsel	Geçmişten Günümüze Kültürümüz	54
	11. Görsel	Afetler ve Çevre Sorunları- Deprem	81
	12. Görsel	Doğru ve Güvenilir Bilgi	99
	13. Görsel	Hizmet Sektörü	124
	14. Görsel	Ekonomi ve Sosyal Hayat	133
	15. Görsel	Yeni Fikirler Geliştirelim	138
	16. Görsel	Belediyeler	165
	17. Görsel	Bayrağımız ve İstiklal Marşı	172

Bulgular

Bu bölümde süreç boyunca elde edilmiş bulgular ve bunlara yönelik istatistik veriler, görseller ve öğrenci-öğretmen görüşlerinden kesitlere yer verilecektir.

Ders Kitabında Yer Alan Görsellerin İfade Ettiği Değerler ve Frekansları

Tablo 5' te sosyal bilgiler ders kitabı (5. sınıf) yer alan görsellerin ifade ettiği değerler ve frekanslarına yer verilmektedir.

Tablo 5. Ders Kitabında Yer Alan Görsellerin Değer İfade Etme Durumları

Sınıf Düzeyi	Değerler	Frekans
5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	1. Adalet	0
	2. Aile Birliğine Önem Verme	5
	3. Bağımsızlık	2
	4. Barış	0
	5. Bilimsellik	1
	6. Çalışkanlık	3
	7. Dayanışma	7
	8. Duyarlılık	17
	9. Dürüstlük	1
	10. Estetik	7
	11. Eşitlik	0

12. Özgürlük	0
13. Saygı	14
14. Sevgi	13
15. Sorumluluk	18
16. Tasarruf	0
17. Vatanseverlik	4
18. Yardımseverlik	14
TOPLAM	106

Tablo 5' e göre 5. sınıf sosyal bilgiler öğretim programında belirtilen 18 değer farklı görsellerde 106 defa vurgulandığı görülmektedir. Ders kitabı görsellerinde en fazla vurgulanan değerler sorumluluk (18), duyarlılık (17), yardımseverlik (14), saygı (14), sevgi (13) değerleridir. Görseller içerisinde bazı değerlere yer verilmediği tespit edilmiştir. Bu değerler adalet, barış, eşitlik, özgürlük ve tasarruf olarak belirlenmiştir.

Ülkemizin coğrafi konumu, sınır komşularında yaşanan karışıklıklar, ülke içerisinde adalet, barış, eşitlik ve özgürlük temelli tartışmaların yaşandığı süreçlerden geçtiği günümüz Türkiye'sinde bu değerlerin görsellerde kendilerine hiç yer bulamaması fazlasıyla dikkat çekicidir.

Araştırma sürecinde 17 görselin araştırmacılar tarafından değerler eğitime yönelik bir değer ifade etme durumu incelenmiştir. Bu kapsamda elde edilen veriler Tablo 5' te sunulmuştur. Değer ifade etme durumu açısından değerlendirilen görsellerden bazıları şunlardır:

Görsel 1: Yardımseverlik Değeri ile İlgili Görsel

Ders kitabı sayfa 12'de yer alan Görsel 1.de Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan temel değerlerden "duyarlılık, dayanışma, yardımseverlik ve sorumluluk" değerlerinin vurgulandığı söylenebilir.

Görsel 2: Duyarlılık ve Sorumluluk Değeri ile İlgili Görsel

Sayfa 84'te yer alan Görsel 2.de Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan temel değerlerden "duyarlılık, sevgi, saygı, sorumluluk" değerlerinin vurgulandığı söylenebilir.

Görsel 3: Dayanışma, Aile Birliğine Önem Verme, Sevgi- Saygı Değerleri ile İlgili Görsel

Sayfa 56'da yer alan Görsel 3.te Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan temel değerlerden "aile birliğine önem verme, duyarlılık, sorumluluk, dayanışma, sevgi, saygı, yardımseverlik" değerlerinin vurgulandığı söylenebilir.

Ders Kitabında Yer Alan Görsellerin Çeşitli Kriterler Açısından İncelenmesi

Araştırmanın bu sorusu için kitapta yer alan görseller arasından seçilmiş 17 görselin bulunduğu bir çalışma kâğıdı hazırlanmış, araştırmaya dahil edilen 23 öğrencinin her görseli belirlenen ölçütlere göre değerlendirmesi istenmiştir.

Değerlendirmeler sonucunda ders kitabı görsellerinin kalitesi, konu ile ilişkisi, gerekli olup olmadığı ve olumlu-olumsuz mesaj durumuyla ilgili öğrencilerin verdiği cevapların

frekans durumlarına yönelik tablolar oluşturulmuştur. Bazı öğrencilerin görsellerden bazıları ile ilgili soruları boş bırakmasından dolayı, 23 öğrencinin 17 farklı görseli değerlendirmesi ile beklenen 391 cevap sayısına her soruda ulaşamamıştır.

Tablo 6' da görsellerin kalitesi, konu ile ilişkili oluşu, gerekliliği ve verdiği olumlu ya da olumsuz anlam bakımından değerlendirilmesine yönelik verilen cevaplar doğrultusunda ortaya çıkan istatistikler gösterilmiştir.

Tablo 6. Görsellerin Değerlendirilmesine Yönelik Elde Edilen İstatistikler

No	Kalite		Konu İle İlişki		Gereklilik		Verdiği Anlam	
	İyi	Kötü	İlişkili	İlişkili değil	Olmalı	Olmasa da olur	Olumlu	Olumsuz
G.1	20	3	17	5	10	12	17	6
G.2	18	5	21	2	8	15	20	3
G.3	19	4	23	0	8	15	18	5
G.4	15	8	18	4	9	14	16	7
G.5	16	7	19	3	12	11	21	2
G.6	20	3	21	2	10	13	19	4
G.7	19	4	19	4	11	12	17	5
G.8	15	7	22	1	12	11	18	5
G.9	17	5	19	4	9	14	19	4
G.10	19	4	19	4	10	13	20	3
G.11	16	6	22	1	11	12	19	4
G.12	15	8	18	5	8	15	19	4
G.13	18	5	23	0	13	10	18	5
G.14	19	4	22	1	12	11	17	5
G.15	18	5	21	2	8	15	18	4
G.16	17	6	19	4	6	17	17	6
G.17	20	3	18	5	9	12	17	6
Toplam	301	87	341	47	166	222	310	78

Tablo 6. incelendiğinde çalışma kağıdında öğrencilere gösterilen 17 farklı görsel için 23 öğrencinin değerlendirmesi sonucu 301 cevap görsellerin kalitesinin iyi-yeterli olduğu yönünde değerlendirme yaparken, 87 cevap ise görsellerin kalitesinin kötü olduğunu söylemektedir.

Görsellerin konu ile ilişkisine yönelik 23 öğrencinin 17 görsel için verdiği 388 cevaptan 341 tanesi görsellerin konu ile ilişkili olduğunu ifade ederken 47 cevap ise görsellerin konu ile ilişkili olmadığı yönünde değerlendirme yapmıştır.

Kitapta yer alan görseller içerisinden seçilmiş 17 görselin gerekliliği üzerine sorulan; olmalıdır ya da olmasa da olur şeklinde cevap verme imkânı sunan soruya 388 cevaptan 166 cevap görsellerin gerekli olduklarını söylerken, 222 cevap ise bu görsellerin gerekli olmadıklarını ifade etmiştir. Verilen cevaplar görsellerin öğrenciler üzerindeki algısını ortaya çıkarması açısından dikkat çekicidir.

Araştırmaya yönelik hazırlanan görsel değerlendirme formunda öğrenciler, ayrıca seçilmiş 17 görselin verdiği olumlu-olumsuz mesaj yönünden değerlendirmelerde de bulunmuştur. Öğrencilerin cevapları incelendiğinde 310 cevap görsellerin olumlu mesaj verdiğini söylerken 78 cevap ise görsellerin olumsuz bir imajı olduğunu ifade etmiştir.

Ders Kitabında Yer Alan Görsellere Yönelik Öğrenci ve Öğretmen Görüşleri

Araştırmanın amacına yönelik olarak ders kitabında bulunan görseller arasından araştırmacılar tarafından belirlenmiş 17 görselin yansıttığı değerlerin neler olduğuna dair öğrenci ve öğretmen görüşlerine başvurulmuştur.

Elde edilen öğrenci görüşlerinden bazıları şunlardır:

Görsel 4. Çocuk Hakları Konu Görseline Yönelik Öğrenci Görüşü

Ders kitabı sayfa 27'de yer alan Görsel 4. çocuk hakları ile anlatılan konu içeriğinde bulunmaktadır. Görsele ait öğrenci görüşü şudur:

"Bu görselde bir çocuğun haklarının sınırlandırıldığından bahsedilebilir. Bir çocuk asla ve asla 18 yaşına kadar çalıştırılmaz. Görsel adalet, eşitlik ve duyarlılık değerleri ile ilgilidir."

Öğrencinin görsele yönelik değerlendirmesinin, bu görsel ile ilgili araştırmacılar tarafından yapılan değer ifade etme açısından yapılan değerlendirme ile örtüştüğü söylenebilir.

Görsel 5. Çocuk Hakları Konu Görseline Yönelik Öğrenci Görüşü

Ders kitabı Sayfa 26'da yer alan bu görsel çocuk hakları konusu içerisinde verilmiştir. Araştırmacılar tarafından çocukların temiz bir çevrede yaşama hakkına sahip olmalarına yönelik verildiği düşünülen bu görsele ait öğrenci görüşü şudur:

"Bu görselde insanlar mesleklerini yapıyorlar. Herkes kendi görevini yerine getirerek eşitlik sağlıyor. Bu görselde vurgulanan değerler: çalışkanlık, eşitlik, adalet ve saygıdır."

Öğrencinin görsele yönelik yaptığı değerlendirmede, öğrencinin görseli meslekler konusu ile ilişkilendirdiği, çocuk haklarına yönelik herhangi bir çıkarımda bulunmadığı görülmektedir.

Görsellere yönelik öğrenci görüşleri incelendiğinde görsellerin amaca uygun olarak hizmet ettiği, kazandırılmak istenen değerlere yönelik mesajlar verdiği söylenebilir. Ancak 17 görsel için elde edilen öğrenci görüşlerinden çıkardığımız bu sonuç, yine 17 görsel için sorulan kalite, ilişkililik, gereklilik, verdiği anlam kapsamında sorulan sorulardan elde edilen verilerle örtüşmediği söylenebilir.

Öğrencilerin 17 görsele yönelik yaptığı değerlendirmeler ve görüşler incelenerek görsellerin amaca uygunluk, görsellerin öğrencinin gözünden yansıttığı değerler kapsamında verilen cevaplar araştırmacılar tarafından tablolaştırılmıştır. Öğrenci cevapları Evet (E) / Hayır (H) şeklinde kodlanmıştır. Tabloda "G." kısaltması ile Görsel, "Ö." kısaltması ile Öğrenci ifade edilmiştir.

Tablo 7. Görsellere Yönelik Öğrenci Değerlendirmesi

	G. 1	G. 2	G. 3	G. 4	G. 5	G. 6	G. 7	G. 8	G. 9	G. 10	G. 11	G. 12	G. 13	G. 14	G. 15	G. 16	G. 17
Ö1	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ö2	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ö3	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ö4	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ö5	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ö6	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+
Ö7	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ö8	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ö9	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ö10	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	-	+	+	+	+	+
Ö11	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+
Ö12	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ö13	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ö14	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ö15	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+
Ö16	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+
Ö17	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	-	+	+	-
Ö18	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ö19	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-	+	+	-	+	+	+	+
Ö20	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ö21	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+
Ö22	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	-
Ö23	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+

Görsellere yönelik öğrenci cevapları incelendiğinde 17 görselin amaca uygunluk ve yansıttığı değerler açısından araştırmacıların beklediği cevaplar ile tutarsız 25 farklı cevap tespit edilmiştir. Bu cevapların 12 farklı görsele yönelik dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Belirlenen 17 görsel içerisinde ise 5 görsel için araştırmacı bulgularından tutarsız cevap tespit edilmemiştir.

Öğrencilerin görselleri kalite, konu ilişkisi, gereklilik, verdiği anlam açısından yaptıkları değerlendirmelerde karşılaşılan olumsuz sonuçların görsellerin amaca uygunluk ve yansıttığı değerler açısından verdikleri cevaplarla örtüşmediği görülmektedir.

Araştırma sorusunun ikinci kısmında ise belirlenen görsellerle ilgili öğretmen görüşlerine başvurulmuş, bu kapsamda örneklem kısmında bahsedilen kriterlerle oluşturulmuş 15 kişilik öğretmen grubunun görüşleri alınmıştır.

Araştırmacılar tarafından belirlenen 17 görsele yönelik 15 farklı sosyal bilgiler öğretmeninin görüşleri, kitap kapsamı ve konu bağlamı belirtilmeden alınmıştır. Öğretmen görüşleri incelendiğinde verilen bütün cevapların araştırmacıların görsellere yönelik belirlediği amaca uygunluk ve değer ifade etme kriterleri ile tutarlı olduğu belirlenmiştir. Bu yüzden öğretmen görüşlerine yönelik kodlama tablosu oluşturulmamıştır.

Öğretmenlerin görsellere yönelik değerlendirmelerinden bazıları şunlardır:

Görsel 6. *Dayanışma, Aile Birliğine Önem Verme, Sevgi- Saygı Değerleri ile İlgili Belirlenen Görsele Yönelik Öğretmen Görüşü*

Sayfa 56'da verilen bu görsel öğretmen yorumuna sunulmuş ve elde edilen cevap kesit olarak sunulmuştur. Öğretmen, "Türk aile sistemini ve yemek kültürümüzü yansıtan güzel bir fotoğraf. Yemek kültürü, sofraya adabı, paylaşma" cevabını vererek görselin kazandırmak istediği amaç yönünde yorumda bulunmuştur.

Görsel 7. *Yardımseverlik Değeri ile İlgili Belirlenen Görsele Yönelik Öğretmen Görüşü*

Ders kitabı sayfa 12'de yer alan bu görselde katılımcı öğretmenin görsele dair; "Maddi durumu olmayan insanların hala var olduğu toplumumuzda; birlik olma dayanışma ve duyarlı davranma. Dayanışma, duyarlılık." biçiminde yorum yaptığı görülmektedir. Katılımcı öğretmenin görsele dair yorumunun kazandırılması hedeflenen değer doğrultusunda olması görsel seçiminin doğru yapıldığının kanıtı olarak gösterilebilir.

Sonuç ve Tartışma

5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan görseller üzerinde, 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında verilen 18 değer için yapılan tarama ve değerlendirmeler sonucunda 13 değer için ilişkilendirme yapılmış fakat 5 değere yönelik görsel tespit edilememiştir.

Ders kitabı görsellerinde en fazla vurgulanan değerler sorumluluk (18), duyarlılık (17), yardımseverlik (14), saygı (14), sevgi (13) değerleriyken, hiç yer verilmemiş değerler olarak adalet, barış, eşitlik, özgürlük ve tasarruf değerleri tespit edilmiştir.

Öğrencilerin görsellerin kalitesi, konu ile ilişkisi ve verdiği mesajların olumluluğu üzerine pozitif yönde cevaplar verdiği belirlenmiş ancak görsellerin gerekliliği için aynı sonuç elde edilmemiştir. Görsellerin gerekliliği üzerine sorulmuş olan soruya 17 farklı görsel için 388 cevap verilmiş ancak 222 cevap görsellerin gerekli olmadığını, “olmasa da olurdu” diyerek ifade etmişlerdir. Elde edilen bu verilerden yola çıkarak kitapta bulunan görsellerin kalite, konu ile ilişkililik ve olumlu mesaj verme açısından sorunları olsa bile ihtiyaçları karşılayacak yeterli düzeyde olduğu söylenebilir. Ancak öğrencilerin gözünde görsellerin gereklilik açısından çok büyük bir önemi olmadığı ortadadır. Görsellerin gerekliliği bağlamında öğrenci düşüncelerini etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Öğrencilerin gündelik yaşamlarında kullandıkları elektronik cihazlar onlara farklı boyutlarda görsellik imkânı sunmaktadır. Bu durumun kitap görsellerin sıkıcı ve gereksiz olarak algılanmasına yol açtığı düşünülebilir. Ayrıca öğrenciler çoğu zaman ders kitaplarındaki görsellerin süs ya da renk olsun diye koyulduklarını düşündüklerini sınıf ortamında ifade etmişlerdir. Buradan yola çıkarak görseller konu ile ilişkili olarak seçilmiş olmalarına rağmen öğretmenler tarafından dersler esnasında ders işleyişine ve konu akışına çok dahil edilmediği yorumu yapılabilir.

Sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabından seçilmiş görsellerle ilgili öğrencilerin yorumları incelendiğinde görsellerin değer anlamında hedeflenen amaca hizmet ettikleri sonucuna varılabilir. Araştırmacılar tarafından görsellerin temsil ettiği değerlere göre tutarlı cevaplar veren öğrencilerin, aynı görsellerle kitap içeriği ve konu kapsamından ayrı şekilde karşılaştıklarında ise kalite, konu ilişkisi, gereklilik ve verdiği anlam bakımından daha çok negatif cevaplarda buldukları görülmüştür. Öğrencilerin yaş grubu dikkate alındığında görsellerin değer temsiliyetinin konu kapsamından ayrı olarak yetersiz olduğu ifade edilebilir. Ancak aynı görseller ile ilgili, öğretmenlerin konu kapsamı ve kitap içeriğinden ayrı olarak, görsellerin yansıttığı değerlere yönelik anlamlı ve araştırmacı bulguları ile tutarlı cevaplar verdikleri görülmektedir. Öğretmenlerin alan hakimiyeti ve konu kapsamına yönelik uzmanlıklarının bulunması burada bir avantaj olarak değerlendirilse bile çalışmaya katılan bütün öğretmenlerin tutarlı cevaplar üretmesinin görsellere yönelik olumlu bir sonuç olduğu değerlendirilebilir.

Literatürde değerler eğitimi açısından ders kitaplarının çalışıldığı pek çok değerlendirme çalışması bulunmaktadır. Değirmenci Toraman ve Memişoğlu (2022)'nin yürüttüğü çalışmada, 5.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında bulunan görsellerde en çok ifade edilen değerler olarak bilimsellik, duyarlılık ve çalışkanlık değerleri tespit edilmiştir. Bu çalışmadaki görsellerde en çok tespit edilen değerler ise; sorumluluk, duyarlılık, yardımseverlik, sevgi ve saygı değerleri olmuştur. Değirmenci Toraman ve Memişoğlu (2022)'nin çalışmasının, görsellerin değerler eğitimindeki önemine dair elde ettiği bulgular ve sonuç değerlendirmesi ile bu araştırmadan elde edilen sonuçların birbirini destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Güçlü (2019)'nün sosyal bilgiler ders kitaplarını değerler eğitimi açısından değerlendirdiği çalışmasında ders kitabı metinleri ve konu içeriği dışında ders kitaplarında yer alan görsellerin de belirli değerleri yansıttığını ifade ettiği görülmektedir. Oğuz Haçat ve Demir (2020)'in sosyal bilgiler ders kitaplarının değerler eğitimi açısından incelediği çalışmada; ders kitabında en çok dayanışma değerinin tespit edildiği görülmektedir. Ayrıca ders kitabında yer alan değerlerin çeşitli görsellerle desteklendiği ifade edilmektedir.

İlkokul hayat bilgisi ders kitaplarında değerler eğitime yönelik Hatay Uçar ve Çetinkaya (2021) tarafından yürütülen çalışmada ise araştırmaya konu olan ders kitaplarında kök değerlere 363 kere yer verildiği belirlenmiş ve görsellerin ders kitaplarında değer eğitimi için kullanıldığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak konu ile ilgili literatürde farklı kapsamlarda bulunan çalışmaların elde ettiği bulgu ve sonuçlar ile bu çalışmadan elde edilen bulgu ve sonuçların örtüştüğü söylenebilir.

Yapılan çalışma sonucunda elde edilen veriler ışığında değer eğitimi için ders kitabı içerik ve görselleri değer eğitimi için kullanmanın etkili bir yol olabileceği düşünülmüştür. Ancak günümüz teknoloji çağında öğrencilerin dikkat ve ilgi seviyelerine dair çitanın yükselmiş olması ders kitaplarının etkisinin düşük olmasına neden olmaktadır. Nitekim öğretim programında belirlenen ortak hedeflere ulaşılması ve toplumsal ve kültürel sürekliliğin korunması adına ders kitaplarının büyük önem arz etmektedir. Bundan ötürü ders kitaplarına yönelik araştırmalar neticesinde yapılacak düzeltmeler sayesinde öğrencilere değer öğretiminin daha etkili yapılabilmesi mümkündür. Söz konusu sonucun Karacan (2018)'ın bulgularıyla da doğrudan örtüştüğü ifade edilebilir. Ders kitaplarının değerler eğitiminin işleme sürecindeki ağırlığının bilinmesi ve uygulayıcı öğretmenlerin de bu bilincin farkında olması bulgulardan elde edilen önemli bir sonuçtur.

Ülkelerin eğitim sistemlerinin eğitim politikaları kapsamında değişmeye açık yapısı nedeniyle değer eğitime dair bir standartın oluşturulamamış olması değer eğitiminin etkisini bütüncül olarak etkilemektedir. Ülkemizde bu açıdan 2018 öğretim programından bugüne istikrarlı bir takvimin takip edildiği söylenebilir. Ancak değerler eğitiminin günün modası olarak değerlendirilmesi ve popülist bir anlayışla ele alınmasının beraberinde getireceği potansiyel sorunlara yönelik önlemler alınması gerekmektedir. Bu kapsamda eğitim öğretim materyallerinin değer eğitimi bağlamında daha ciddi bir şekilde ele alınması gerektiği söylenebilir. Çünkü değer ifadelerinin ya da değer olarak ifade edilmiş kavramların günümüz dünya düzeninde etkisini her geçen gün yitirdiği ortadadır. Ahlaki yozlaşma ve kültürel yıpranmanın toplumsal değer eğitimi anlayışına olumsuz etkileri olacağı söylenebilir. Değer eğitimi kapsamında toplumsal bir çözülmenin ise yıllarca çözülemeyecek sorunlar ortaya çıkaracağı ifade edilebilir. Değer eğitimi çıkmaza sokan bu toplumsal çözülmenin önlemleri ise ancak eğitimle temellenebilir.

Bireyin ya da öğrencilerin değer eğitimi belli bir süreçten ziyade hayat boyu devam eden bir süreç olarak değerlendirilebilir. Öğrencinin toplumsal yaşamda ilkokuldan yüksököğretim mezuniyetine ve ölümüne değin devam eden değerler eğitiminin sadece farklı eğitim ortamları ya da öğreticilere yüklenen sorumluluk dışında bireyin ailesine ve kendisine ciddi sorumluluklar düşmektedir. Bireyin öncelikle ailede kazanacağı değerlere yönelik edinmesi gereken farkındalık okul yıllarında hayat bulur. Bu durum ise öğretim süreçlerinin iyi değerlendirilmesiyle olumlu sonuçlar ortaya çıkarabilir. Bu açıdan değerler eğitime etki eden faktörleri sıralama yapmak gerekirse aile, okul, bireysel sorumluluk ve çevre şeklinde bir şema oluşturulabilir. Her sorumluluk paydaşının farklı değişkenlerle değerler eğitimi sürecine etki ettiği söylenebilir. Örneğin her zaman maddi ya da somut bir karşılık bekleyen öğrenci yetiştirilmesine yol açan bir eğitim sistemi içerisinde değer eğitiminin kendisine tam bir karşılık bularak etki göstermesi çok mümkün olmamaktadır. Aile içerisinde saygı, sevgi ve sorumluluk değerleriyle tanışmayan bir çocuğun ilerleyen yıllarda bu değerleri içselleştirmesi daha zor olabilir. Öğrenciye kazandırmaya çalıştığımız değer ifadelerinin ortak bir amaca hizmet etmesi gerekliliği burada ortaya çıkmaktadır. Bireyin düşünme sürecini bir sona bağlayabilmesi için düşüncelerinin bir amaç etrafında toplanması gerekmektedir (Katılmış, 2010). Değer eğitimi sadece okuldan, öğretmenden ya da muhtelif ders kitaplarından ibaret görmek sistemin en büyük hatası olarak değerlendirilebilir.

Katılımcı öğretmenlerin görüşlerinden ve yorumlarından elde edilen bulgular neticesinde sosyal bilgiler ders kitabındaki görsellerin içerikle ilişkili olduğu ve kültürel,

geleneksel yapı hakkında yeterli ipuçları barındırdığı tespit edilmiştir. Görsellerin kalite ve çözünürlük bakımından da yeterli olduğu sonucunun çıkarıldığı öğretmen ifadelerinde değerlerin doğru seçildiği ifade edilmiştir. bu durum öğretmenlerin detaylı incelemeler ışığında ders kitabındaki değerlerin gereklilik, ilişkililik, kalite, nicelik açısından istenilen düzeyde olduğunu ortaya koyduklarını göstermektedir.

Öneriler

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre şu önerilerde bulunulabilir:

- Araştırmacılara yönelik öneriler;
 - Sosyal Bilgiler 6. ve 7. sınıf ders kitaplarının benzer incelemeye tabi tutularak elde edilecek sonuçlar doğrultusunda ders kitabı görsellerine yönelik öneriler sunulabilir.
 - Sosyal bilgiler dersi kapsamında ele alınan bu konu farklı disiplinler ile birlikte yürütülerek elde edilen sonuçlar doğrultusunda karşılaştırmalar yapılabilir.
- Öğretmenlere yönelik öneriler:
 - Ders kitabında konu akışında bulunan görsellerin ders işleyişine dahil edilmesine yönelik ders içi etkinlikler planlanabilir.
 - Ders kitabında ilgili konunun değer eğitimi gerçekleştirmeye yönelik potansiyeli fark edildiğinde ders kitabı görseli yetersiz olarak değerlendiriliyorsa farklı görsellerle konu desteklenebilir.
 - Değer eğitime yönelik karikatür görselleri ya da çizgi roman bölümleri ders içinde kullanılabilir.
- Ders kitabı planlayıcılarına yönelik öneriler:
 - Ders kitabı içerisine yerleştirilmiş görsellerin konu-anlam-değer ilişkisi yeniden gözden geçirilebilir.
 - Görseller içerisinde hiç yer verilmeyen değer ifadeleri ile ilgili görseller eklenebilir.

Kaynakça

- Aktan, C. C. (2003). *Değişim ve yeni global değerler, modernite ve postmoderniteye değişim*, Edit. Coşkun Can AKTAN, Çizgi Kitabevi.
- Aslan, S. ve Aybek, B. (2019). *Uygulama örnekleriyle çokkültürlü eğitim ve değerler eğitimi* (1. Baskı). Anı Yayıncılık.
- Ataman A.vd. (2001). *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu* (Türkçe 1–8). (Editör: Leyla Küçükahmet). Yayın Dağıtım.
- Ballı, M. M. (2021). Bilginin toplumsal-felsefi boyutları ve Spinoza'nın bilgi anlayışı. *NOSYON: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, (7), 93-119.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri*, Çev. Ed. Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir, 3. Baskıdan Çeviri, Siyasal Kitabevi.
- Değirmenci Toraman, K. & Memişoğlu, H. (2022). Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki edebi ürün ve görsellerin değerler eğitimi açısından incelenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 8(2), 198-217. DOI: 10.24289/ijsser.1081371
- Doğanay, A. (2002). “*Sosyal bilgiler ve sosyal bilgiler öğretimi*”, Edit: Cemil ÖZTÜRK; Dursun Dilek, Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi, Pegem Yayıncılık.
- Earged (2008). İlköğretim okulu ders kitaplarının değerlendirilmesi. www.meb.gov.tr adresinden erişildi.
- Erbaş, A. A. (2021). Sosyal bilgiler öğretim programındaki değerlerin sosyal bilgiler ders kitaplarına yansımaları. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 23-40. DOI: 10.48146/odusobiad.779737
- Eryılmaz, Ö. ve Çengelci Köse, T. (2018). Sosyal bilgilerde edebi ürünler ve değerler eğitimi: Küçük prens örneği. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 65-79.
- Faiz, M. ve Karasu Avcı, E. (2018). 4.ve 5.sınıf sosyal bilgiler ders kitapları “etkin vatandaşlık” öğrenme alanında yer alan becerilerin ve değerlerin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 2 (1), 1-21.
- Hatay Uçar, F. ve Çetinkaya, S. (2021). İlkokul hayat bilgisi ders kitaplarında değerler eğitimi. *Oltu Beşerî ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 275-291.
- İçen, M. ve Akpınar, E. (2014). Küresel vatandaşlık eğitiminin uluslararası sorunların çözümündeki rolü. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 277-290.

- Kan, Ç. (2010). Sosyal Bilgiler Dersi ve Değerler Eğitimi. *Milli Eğitim Dergisi*, 40(187), 138-145.
- Karacan, H. (2018). Beşinci sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve ders kitaplarında yer alan milli ve evrensel değerlerin analizi. *Sosyal Bilgilerde Yenilikçi Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 1-10.
- Katılmış A., Ekşi H., Öztürk C., (2010). Sosyal bilgiler dersi kazanımlarıyla bütünleştirilmiş bilimsellik odaklı karakter eğitimi programının etkililiği, *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 50-87.
- Katılmış, A. (2010). *Sosyal bilgiler derslerindeki bazı değerlerin kazandırılmasına yönelik bir karakter eğitimi programının geliştirilmesi* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Kılıç, A. ve Seven, S. (2002). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kochanska, G. (1994). Beyond cognition: expanding the search for the early roots of internalization and conscience. *Development Psychology*, 30(1), 20-22.
- Koçoğlu, E., ve Erdoğan, E. (2017). *Dini ve ahlaki değerlerle sosyal bilgiler öğretimi*. R. Sever, M. Aydın ve E. Koçoğlu (Ed.). *Alternatif Yaklaşımlarla Sosyal Bilgiler Eğitimi* (ss. 517-537). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Köksal, K., Yaylacı, Z., Yel, Ü., Erbaş, S. ve Kılcan, B. (2022). Sosyal bilgiler ders kitaplarının kök değerler açısından incelenmesi. *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 74-87. DOI: 10.48174/buaad.52.1
- MEB, (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı* (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar). <http://mufredat.meb.gov.tr> adresinden erişildi.
- MEB. (Millî Eğitim Bakanlığı). (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı* (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6. ve 7. Sınıflar). Millî Eğitim Bakanlığı.
- Oğuz Haçat, S. ve Demir, F. B. (2020). Sosyal bilgiler ders kitaplarının değerler açısından incelenmesi. *Journal of History School*, 49, 4443-4466.
- Öztürk, T. ve Özkan, Z. S. (2018). Hayat bilgisi ders kitaplarındaki metin ve görsellerin değerler açısından incelenmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 6 (1), 172-204.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical Advances and empirical tests in 20 countries, In M. Zarina (Ed.) *Advances in Experimental Social Psychology* (s. 1-65). Orlando, F L: Academic Press.
- Sönmez, V. (1997). *Sosyal bilgiler öğretimi ve öğretmen kılavuzu*, Anı Yayıncılık.

Taş, H. (2022). İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının evrensel değerler açısından incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (62), 455-475.
DOI: 10.21764/maeuefd.1054065

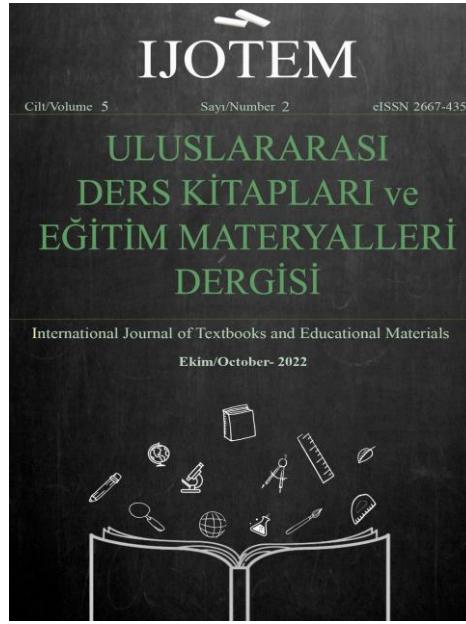
TDK (2022). Büyük türkçe sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.

Tezcan, M. (2018). *Değerler eğitimi: sosyolojik yaklaşım* (1. Baskı). Anı Yayıncılık.

Yılar, R. (2016). İlettiği değerler açısından ilkokul türkçe ders kitaplarındaki metinler üzerinde incelemeler, *Journal of Bayburt Education Faculty*, 11.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (11.Baskı). Seçkin Yayıncılık.

ULUSLARARASI DERS KİTAPLARI VE EĞİTİM MATERYALLERİ DERGİSİ (IJOTEM)

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijotem>

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Temel Beceriler

*Bu çalışma, ilk yazarın 2021-2022 Bahar Dönemine ait "Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Temel Beceriler" adlı yüksek lisans tezinden üretilerek hazırlanmıştır.

İbrahim Doğan

Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi
ibrahim-dogan@outlook.com
Orcid ID: 0000-0002-6879-4762

Şahin Oruç

Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi
Doç. Dr.
Orcid ID: 0000-0001-8666-3654

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Alınma Tarihi: 15.09.2022

Düzeltilmiş hali alınma tarihi: 25.10.2022

Kabul Edilme Tarihi: 25.10.2022

Çevrimiçi yayınlanma tarihi: 26.10.2022

Alıntı: Doğan, İ. & Oruç, Ş. (2022). Sosyal bilgiler ders kitaplarında temel beceriler *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi*, 5(2), 91-115

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Temel Beceriler

İbrahim Doğan¹

Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi

Şahin Oruç²

Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi

ÖZ

Araştırma Makalesi

Bu çalışmada 2018 yılında güncellenen Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan temel becerilerin 5, 6 ve 7' nci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında nasıl yer aldığı araştırılmıştır. Öğretim programında 27 adet temel beceri vurgulanmış ve bu beceriler tek tek açıklanmasa da her bir öğrenme alanında kazandırılması hedeflenen beceriler yer almıştır. Ancak bu becerilerin ders kitaplarına yansıyor yansımadığı veya nasıl yansıdığı önemli bir problem durumu olarak görülmelidir. Nitekim temel becerilerin öğrencilere kazandırılmasında ders kitapları oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu amaçla bu çalışmada öğretim programında vurgulanan temel becerilerin sosyal bilgiler 5, 6 ve 7'nci sınıf ders kitaplarında nasıl yansıdığı ve dolayısıyla ders kitaplarında bu becerilerin, hangi öğrenme alanlarında, hangi örneklerle yer aldığı incelenmiştir. Bu doğrultuda doküman incelemesi yöntemi yoluyla sosyal bilgiler 5, 6 ve 7'nci sınıf ders kitapları incelenmiş ve her bir öğrenme alanında yer verilen örnekler, etkinlikler vs. analiz edilerek bu becerilerin ders kitaplarında nasıl yer aldığı anlaşılmasına çalışılmıştır. Buna göre bu ders kitaplarında temel becerilerin çeşitli etkinlik ve içeriklerle örneklendirildiği ve öğretim programında ilgili öğrenme alanında kazandırılması hedeflenen becerilerin ön plana çıkarılmaya çalışıldığı görülmüştür. Özellikle 5'inci sınıf düzeyinde daha fazla temel beceriye yer verildiğini görmekteyiz. Diğer yandan gerek öğretim programında gerekse de incelenen ders kitaplarında bu becerilerin kazanımlarla ilişkilendirilmediği ve hangi becerilerin, hangi konular dahilinde öğrencilere kazandırılacağına dair bir ifadeye yer verilmediği görülmüştür.

Alınma Tarihi: 15.09.2022
Düzeltilmiş hali alınma tarihi: 25.10.2022
Kabul Edilme Tarihi: 25.10.2022
Çevrimiçi yayınlanma tarihi: 26.10.2022

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, temel beceriler, ders kitabı, öğretim programı

*Bu çalışma, ilk yazarın 2021-2022 Bahar Dönemine ait "Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Temel Beceriler" adlı yüksek lisans tezinden üretilerek hazırlanmıştır.

¹ Sorumlu yazar iletişim bilgileri:

Yüksek Lisans Öğrencisi

ibrahim-dogan@outlook.com

Orcid ID: 0000-0002-6879-4762

² Doç. Dr.

sahinoruc44@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0001-8666-3654

The Basic Skills in Social Studies Textbooks

İbrahim Doğan¹

Yildiz Technical University Faculty of Education Turkish and Social Studies Education

Şahin Oruç²

Yildiz Technical University Faculty of Education Turkish and Social Studies Education

ABSTRACT

Research Article

In this study, it was investigated how the basic skills included in the Social Studies Curriculum updated in 2018 are included in the 5th, 6th and 7th grade social studies textbooks. 27 basic skills were highlighted in the curriculum and although these skills were not explained individually, the skills that were aimed to be acquired in each learning area were included. However, whether or not these skills are reflected in textbooks or how they are reflected should be considered as an important problem situation. As a matter of fact, textbooks have a very important place in providing basic skills to students. For this purpose, in this study, it was examined how the basic skills emphasized in the program are reflected in the social studies 5th, 6th and 7th grade textbooks, and therefore, which learning areas and examples of these skills are included in the textbooks. In this direction, social studies 5th, 6th and 7th grade textbooks were examined through the document review method and examples, activities, etc. were included in each learning area. by analyzing, it has been tried to understand how these skills are included in textbooks. Accordingly, it has been observed that basic skills are exemplified in these textbooks with various activities and contents, and that the skills aimed to be gained in the relevant learning area in the curriculum are tried to be brought to the forefront. We see that more basic skills are included, especially at the 5th grade level. On the other hand, it was observed that both in the curriculum and in the textbooks studied, these skills were not associated with achievements, and there was no statement about which skills would be given to students in which subjects.

Received: 15.09.2022

*Revision received:
25.10.2022*

Accepted: 25.10.2022

*Published online:
25.10.2022*

Key Words: Social studies, basic skills, textbook, curriculum

**This study was prepared by producing the first author's master's thesis titled "Basic Skills in Social Studies Textbooks" for the Spring Semester 2021-2022.*

¹ Corresponding author:

Graduate Student

ibrahim-dogan@outlook.com

Orcid ID: 0000-0002-6879-4762

² Doç. Dr.

sahinoruc44@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0001-8666-3654

Giriş

Eğitim, en yaygın tanımıyla “bireyin davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla istendik değişiklikler yaratma süreci” olarak ifade edilmektedir. Bu tanımda özellikle üzerinde durulan vurgular, istendik ve yaşantı kavramlarıdır. Yaşantı kavramını ele aldığımızda, belirli bir hedef doğrultusunda önceden planlanıp yapılandırılarak meydana getirilmiş durumlar olarak ifade edilebilir. İstendik kavramından kasıt ise bireyin ve toplumun beklentileri ve ihtiyaçlarıyla örtüşebilmesi anlamına gelmektedir. Ancak günümüzün çağdaş eğitim yaklaşımında temel bir unsur olarak görülen birey, özgün yaşamsal varoluşuyla sürekli bir değişim ve gelişim süreci içerisinde yer almaktadır. Bu sebeple bireyin temel özelliklerini muhafaza ederek sosyalleşmesi ve toplumsal yaşantılar sonucunda genel nitelikler kazanması beklenmektedir (Aydın, 2019).

Çalışmamızın diğer bir temel kavramı olan Sosyal Bilgiler ise birçok farklı disiplini kapsayan geniş yapıya sahip olması itibarıyla belirli bir tanımın yapılması zor bir kavramdır. Bu sebeple tüm eğitimcilerin üzerinde mutabakata vardığı bir tanım belirlenememekle birlikte NCSS (Amerikan Ulusal Sosyal Bilgiler Konseyi) tarafından ifade edilen ve uzmanlarca da kabul gören şu tanım yapılmıştır: Sosyal Bilgiler; beşeri ve sosyal bilimleri kaynaştırmak suretiyle bireylerin vatandaşlık becerilerini geliştirmeyi amaçlayan bir çalışma sahasıdır. Sosyal bilgiler dersinin içeriği; Tarih, Coğrafya, Arkeoloji, Antropoloji, Felsefe, Sosyoloji, Ekonomi, Siyasal Bilgiler ve Hukuk gibi birçok disiplinin içeriklerinden ve hatta matematikten de yararlanarak bunlar arasında kurulan bir entegrasyon ile oluşturulur. Sosyal Bilgilerin öncelikli hedefi, demokratik toplum yapısı bünyesinde belirli kültürel farklılıklara sahip vatandaşlara bilgi ve mantık temelli karar verebilme becerisi geliştirmede yardımcı olmaktır (NCSS, 2022). Yine diğer bir tanımda Sosyal Bilgiler; vatandaşlık becerilerinin sosyal alanlar içerisinde doğru bir şekilde tatbiki için beşerî ve sosyal bilimlerde yer alan kavramların disiplinler arası bir yaklaşım ile kaynaştırılması olarak ifade edilmektedir (Barth, 1991’den akt., Öztürk, 2012). Bu disiplinleri bir çatı altında toplayarak öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerine uygun bir şekilde sunmayı tasarlayan sosyal bilgiler dersi özellikle gelişme çağındaki çocukların hayata uyum ve sosyalleşme gibi becerileri kazanmalarını sağlamaya çalışmaktadır (Kaya ve Öner, 2017).

Hayatımızı sürdürme ve toplum içerisindeki faaliyetlerimizin yerine getirilmesi esnasında sosyalleşmek, bir işi başarabilmek, kendimizi ifade edebilmek, düşünmek, eleştiri yapabilmek ve problem çözmek gibi birçok beceriye ihtiyaç duyarız. Beceri kavramı gündelik hayatta hemen her alanda karşımıza çıkarken özellikle çağın şartlarına göre eğitim kurumları tarafından öğrenciye kazandırılması gereken hedef kazanımlarda kendisini ifade eder. Nitekim bilim ve teknoloji alanında son yıllardaki ilerlemeler, birey ve toplumun ihtiyaçlarında yaşanan değişimler, öğrenme-öğretme süreçlerinde yeni kuram ve yaklaşımların ortaya çıkması gibi durumlar, bireylerden göstermeleri beklenen rollerin de doğrudan etkilenmesine yol açmıştır. Buna göre bu değişimler ışığında; bilgiyi üreten, hayat içerisinde doğru kullanabilen, eleştirel düşünme, problem çözme ve iletişim becerilerine sahip, girişimci, kararlı, empati kurabilen, topluma ve kültürel yapıya katkı sağlayabilen vb. niteliklere sahip bir bireyin özellikleri ifade edilmektedir (MEB, 2018).

Beceri, herhangi bir işin yapılmasında maharetli olmak, uzmanlık veya bir etkinliği başarılı bir şekilde icra etmeye yarayan yetenek olarak ifade edilebilir (Kaptan vd., 2007). Yine diğer bir tanımda beceri, öğrencilerin eğitim – öğretim süreci içerisinde kazanmaları ya da geliştirmeleri beklenen, bilgi ve uygulama düzeyinde değerlendirilecek yeteneklerdir (Altay, 2020). İnsanın yaşamı süresince edindiği ve bu esnada kullanmak durumunda olduğu beceri kavramı en genel anlamıyla “kişinin hazırbulunuşluk ve geçirdiği öğrenim sürecine bağlı olarak herhangi bir işi icra etmesi, başarılı olması ve hedeflere uygun olarak

sonuçlandırması” ve “maharet, kişinin elinden iş gelmesi, uzmanlık” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2022).

Beceri, insanlığın ilk dönemlerinden günümüze değin belirli aşamalardan geçmiştir. İnsanın doğayla mücadelesinde ilk kez alet yapmayı öğrenmesi ve hayatta kalmak için belirli beceriler geliştirmesi insanlık tarihi açısından oldukça hayati bir öneme sahiptir. Sanayi Devrimi sonrası endüstri ve iş kollarıyla ilgili verilen eğitimlerde daha çok kullanılan beceri eğitimi, günümüzde 1960 yıllardan itibaren doğrudan eğitim sistemi içerisine dahil olmuş ve kısa sürede yaygın hale gelmiştir. Son yıllarda da beceri eğitimi, ABD, İngiltere, Belçika, İsveç gibi gelişmiş ülkelerin eğitim sistemlerinde etkili olan yapılandırmacı yaklaşımla birlikte hayata geçirilmiştir. Önceleri beceri denildiğinde genelde akla doğrudan gözlenebilen ve maharet gerektiren davranışlar geliyordu. Bundan dolayı da öğrencilerin daha çok fiziki ve davranışsal becerileri geliştirilmeye çalışılıyordu. Ancak artık günümüzde yapılandırmacı yaklaşımın da etkisiyle becerilerle ilgili ezber bozulmuş ve özellikle de duyuşsal ve bilişsel becerilerin geliştirilmesi ön plana çıkarılan bir amaç olmuştur (Boutin, 2004’ten akt., Güneş, 2012). Beceri eğitiminde üzerinde durulması gereken kısımlardan biri bilgi öğretiminden farklı olması gerçeğidir. Buna göre bir becerinin kazandırılmasına geçmeden önce o beceriye ilişkin bilgiler sunulmalı ve devamında bu beceriyi kazandıracak teknik ve yöntemler verilmelidir. Diğer yandan bu yöntem ve tekniklerin verilmesi sürecin amaç veya sonucu olarak görülmek yerine beceriye ulaşılması sürecinde takip edilecek yol veya araç olarak görülmelidir (Tardif, 1997’den akt., Güneş, 2012).

Bu kısımda sosyal bilgiler dersi için birbiriyle iç içe olan bilgi, beceri ve yetenek kavramlarını tanımlamak ve bunların karşılıklı etkisine de bir parantez açmak faydalı olacaktır. Bilgi, ders içeriğinin öğrenilmesi veya kavranılması olarak ifade edilir. Beceri ise, öğrenilen bilgilerin pratiğe veya uygulamaya yönelik olan yönüdür. Yetenekler de becerilere benzemekle beraber daha ziyade karmaşık bir yapıya sahip, kaynağı farklı faktörlere dayanan ve geliştirilmesi uzun vadede gerçekleşecek olan davranışlardır. Öğrencilerin zihinsel süreçlerinde iki temel davranış boyutundan bahsedebiliriz. Bunlar “eriş (achievement)” ve “yetenek (ability)” olarak ifade edilebilir (Spence, 2003; Kutlu, 2006; Haladyna, 1997 ‘den akt., Hotaman, 2008). Diğer yandan NRC (Amerikan Ulusal Araştırma Konseyi) de bilimsel bir araştırma yapılırken salt bilgi aktarımı değil, uygulama safhalarında ilgili becerilerin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Buna göre NRC, “beceriler (skills)” kavramı yerine süreç temelli, beceri ve bilgiyi içeren “uygulamalar (practices)” kavramını kullanmayı tercih etmiştir. İçinde bulunduğumuz 21. yy. özelinde öğrencilerin akademik başarılarının yükseltilmesi ve çağımızın değişen olanak ve şartlarına göre konumlanıp başarılı olmaları adına gerekli beceri ve bilgiye sahip olmalarını sağlamak da oldukça önemlidir (Ecevit ve Kaptan, 2021).

Bu durumla ilgili MEB’ göre; eleştirel düşünen, problem çözebilen, iletişim ve empati becerilerine sahip, bilgiyi üretip hayatta işlevsel olarak kullanabilmeyi beceri haline getirmiş, girişken, kararlı, kültür ve toplum katkı sunabilecek vb. niteliklere sahip bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Bu hedefe yönelik hazırlanan öğretim programlarının da bu doğrultuda olup bilgiyi aktarmaktan ziyade, bireysel farklılıkların ön plana alındığı, beceri, bilgi ve değerlerin kazandırılmasının hedeflendiği bir yapıda olması amaçlanmıştır (MEB, 2018).

Diğer yandan sosyal bilgiler öğretim programında yer verilen bu temel becerilerin öğrencilere kazandırılabilmesi yolunda en önemli unsurlardan bir diğeri de ders kitaplarıdır. Ders kitabı; öğretim programında yer verilmiş olan konular ve bu konulara dair bilgi içeriğinin, belirli bir plan dahilinde dersin hedefleri göz önüne alınarak düzenlendiği temel kaynaktır (Ünsal ve Güneş, 2004). Ders kitabı öğrencilerin derse aktif olarak katılabilmelerine yardımcı olduğu gibi olası disiplin sorunlarının da ortadan kaldırılmasında etkili olur. Başka bir deyişle ders kitapları sınıf atmosferine olumlu katkı sağlamakla beraber olumlu bir

ortamın oluşmasını sağlar (Kılıç ve Seven, 2002). Ders kitapları her ülkenin kendi amaçlarına ve bu doğrultuda hazırlanan öğretim programlarına göre saptanan konu ve bilgilerin bir plan dahilinde, belirli metotlarla öğrencilere sunulmasına yardımcı olur. Bu yönüyle ders kitapları, eğitim süreçlerini tamamlayan ve destekleyen temel materyaller olarak ifade edilebilir (Yücel ve Karamustafaoğlu, 2020). Ders kitapları okullarda yürütülen eğitim-öğretim faaliyetlerinin temel araçlardır. Dünyada olduğu gibi ülkemizde de eğitimin temel yaklaşımlarından olan Yapılandırmacılık doğrultusunda, öğrencileri eğitim-öğretim süreçlerinde daha aktif hale getirmek amaçlandığı gibi ders kitabının da buna paralel bir şekilde hazırlanması amaçlanmıştır (Gümüş vd., 2019).

Sosyal bilgiler dersi ve ders kitaplarının amaçlarından biri, bireylerin yaşadıkları topluma uyum sağlamayabilmeleri ve toplumsal duyarlılık kazanmaları konusunda gerekli olan beceri, bilgi ve değerlerin kazandırılmasıdır (Öztürk ve Öğreten, 2017). Ülkemizde Sosyal Bilgiler dersinin temel amacı öğrencilerin ihtiyaç duyabileceği becerileri kazandırarak, sosyalleşmelerine yardımcı olmak ve onların iyi birer vatandaş olarak yetiştirmelerine katkı sunmaktır (Çelikkaya ve Kürümlüoğlu, 2017). Bireyin kendisini, içinde bulunduğu çevreyi ve toplumu anlayabilmesi, etkin ve katılımcı bir birey olarak yaşamın içinde varlığını ortaya koyabilmesi sosyal bilgiler dersi ile gerçekleşmektedir (Aydemir ve Adamaz, 2017). Sosyal bilgiler dersinde temel beceriler öğrencilere kazandırılırken, ders kitabında yer verilen içerikler, metinler, görseller, karikatürler, edebi ürünler, etkinlik ve değerlendirme çalışmaları kullanılmaya çalışılmaktadır (Çelikkaya vd., 2013).

Temel becerilerin kazandırılması sürecinin temel unsurlarından olarak hangi becerilerin öğrencilere kazandırılacağına ana hatlarıyla ifade edildiği öğretim programları da bireylerin yetenekleriyle insanlığa katkı sunabilmeleri, çeşitli alanlarda başarılı olabilmeleri, problem çözebilmeleri ve yaratıcılık özelliklerini geliştirmeleri konusunda işlevsel bir yapıda olmalıdır. Buna göre, öğretim programları rehberliğinde faaliyetlerini yürüten eğitim kurumlarının en büyük vazifelerinden biri, öğrencilerin bu temel becerileri kazanmalarını sağlamaktır (Tay ve Öcal, 2008'den akt., Mutluer, 2013). Ülkemizde ilk defa 2005 öğretim programında yer verilen ve 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (SBDÖP)'nda da yer alan temel becerilerin, eğitim-öğretim süreçlerinin planlanmasında gerek çağın şartlarına gerekse de bireyin ihtiyaçlarına yanıt verecek şekilde düzenlenmesi oldukça önemli görülmüştür. Bu temel becerilerle donanmış bireylerin yetişmesini sağlayacak bir öğretim programı hazırlanırken, bireysel farklılıkların dikkate alınmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca konu ve içeriklerin düzenlenmesinde bilginin doğrudan aktarımı yerine beceri temelli ve işlevsel olmasına önem verilmiştir (MEB, 2018). Bu duruma göre temel becerilerin öğrenciye kazandırılması sürecinde temel bir görev üstlenen ders materyallerinin de öğrencilere salt bilgiyi doğrudan aktaran bir tarzda değil yukarıda bahsedildiği üzere beceri temelli ve bireysel farklılıkların göz önünde bulundurulduğu bir yapıda olmasına dikkat edilmesi gerekmektedir (Aksoy ve Akbaba, 2019).

Öğretim programlarında yıllara yayılan değişikliklere göz attığımızda 2005 yılı öncesindeki programların, teoride “yeniden kurmacılık” ile “ilerlemecilik” yaklaşımlarını esas alsa da uygulama kısmında daha çok “daimici” ve “esasici” anlayışın etkisinden kendisini kurtaramadığını görmekteyiz (Eker, 2020). Bununla birlikte beceriler açısından bir dönüm noktası olan 2005 yılı itibarıyla yaşanan program değişikliği sonucunda yapılandırmacılık anlayışının da etkisiyle programda becerilerin ön plana çıktığını ve 15 becerinin programa eklendiğini görmekteyiz. 2017 yılında yaşanan program değişikliği sonucunda ise yeni eklenen ve değiştirilen bazı becerilerle bu sayının 26 olduğunu görmekteyiz. 2018 yılında yeniden düzenlenen ve güncellenen SBDÖP’ de diğer programlarda yer almayan “hukuk okuryazarlığı” becerisi eklenerek temel becerilerin sayısı 27’ ye çıkarılmıştır. Öte yandan 2005 öğretim programında yer verilen “bilgi teknolojilerini kullanma becerisi”, 2017 ve 2018

programlarında “medya okuryazarlığı” ve “dijital okuryazarlık” becerileri olmak üzere iki farklı beceri biçiminde ele alınmıştır (Kalaycı ve Baysal, 2020).

Sosyal bilgiler dersinde kazandırılması gereken temel becerilerle ilgili birçok çalışma göze çarpmasına rağmen ders kitaplarının temel beceriler açısından incelenmesine yönelik güncel çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Bu çalışmalar genellikle bir ya da belirli becerilerin araştırılması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bazı çalışmalarda belirli temel becerilerin farklı açılardan ele alındığını görmekteyiz. Bazılarında ise önceki öğretim programına (2005) göre temel becerilerin ele alındığını söyleyebiliriz. Doğrudan ders kitaplarını temel beceriler açısından incelediği çalışmasında Altay(2020), ele aldığı 3 ders kitabında toplam 196 kez becerilere yer verildiğini ifade etmiştir. Bu çalışmada incelenen ders kitaplarından sadece 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı çalışmamızda kullanılan ders kitaplarıyla ortaktır. Diğer kitaplar farklı örneklerden seçilmiştir. Hotaman(2005), 2005 programına göre 15 temel becerinin öğretmen, öğrenci ve velilerin algıları doğrultusunda değerlendirilmesini amaçlamıştır. Kalaycı ve Baysal (2020), da 2005-2017-2018 SBDÖP’leri inceledikleri çalışmalarında, sosyal bilgiler dersi ve program kavramları üzerinde durarak bu programları çeşitli açılardan karşılaştırmışlardır. Karasu Avcı ve Faiz (2018) Sosyal Bilgiler 4. ve 5. sınıf ders kitaplarında “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanını beceri ve değerler açısından incelemiştir. Çelikkaya ve Kürümlüoğlu (2017), çalışmalarında 2005 SBDÖP’de yer alan becerilerin ders kitaplarında ele alınma durumlarını incelemiştir. Bu çalışmada yeni program esas alınmamasına rağmen sosyal bilgiler dersine özgü becerilerin ders kitaplarındaki yansımalarına değinilmiştir. Bazı becerilerin ders kitaplarında yer bulduğu buna rağmen bazılarının ise yeterince yansıtılmadığı vurgulanmıştır. Gümüş vd. (2019), çalışmalarında becerileri, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki etkinliklerle uyumu açısından incelemiştir. Bu ders kitabındaki etkinliklerin becerileri yansıtma açısından yetersiz ve etkisiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aydemir ve Adamaz (2017), çalışmalarında 5-7. sınıflar düzeyinde sosyal bilgiler dersine özgü becerilerin 2005 SBDÖP’de kazanım ve etkinliklerde yer alma durumlarını incelemiş, beceri kontrol listesi yoluyla istatistiksel bilgilere yer verilmiş ancak bu becerilerin ders kitaplarında nasıl yer aldığına değinilmemiştir. Öztürk ve Öğreten (2017), çalışmalarında 2005 SBDÖP’deki temel becerileri kazandırmada 4. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabının yeterliliğine ilişkin öğretmen görüşlerini incelemiş ve ders kitabının bu becerileri yansıtma orta düzey bir yeterliliğe sahip olduğunu vurgulamıştır.

Bu çalışmada ise diğer çalışmalardan farklı olarak Sosyal Bilgiler 5, 6 ve 7. Sınıf ders kitaplarında temel becerilerin nasıl yer aldığı ve hangi örneklerle ifade edildiğinin anlaşılması amaçlanmıştır. Ayrıca hangi sınıf düzeyinde hangi becerilerin özellikle yer aldığı araştırılmıştır. Bu ders kitapları da Talim ve Terbiye Kurulunca 2019’da onaylanan ve 2021-2022 eğitim – öğretim yılında okullarda okutulan sosyal bilgiler ders kitaplarından seçilmiştir. 2018 SBDÖP’de özellikle altı çizilen 27 temel becerinin, sosyal bilgiler ders kitaplarının ilgili öğrenme alanlarında, hangi örnekler ve yöntemlerle yer aldığı araştırılmıştır. Programda her bir öğrenme alanı kapsamında vurgulanan ve öğrencilere kazandırılması hedeflenen becerilerin ders kitaplarında nasıl yer aldığı, bu becerilerin kazandırılmasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Nitekim öğretim programında vurgulanan ve doğrudan kazandırılması hedeflenen bu becerilerin öğrenciye kazandırılması için temel unsurlardan biri de ders kitaplarıdır. Öğrencilerin doğrudan ulaşabileceği temel kaynak olan ders kitaplarının, temel becerileri öğrencilere kazandırmada ne kadar yeterli ve etkili olduğu, eğitim öğretimin verimliliği açısından önemli bir faktör olarak görülmelidir. Bu nedenle bu çalışmada öğretim programında vurgulanan becerilerin ders kitaplarına yansımaları ve ders kitaplarının beceri temelli hazırlanıp hazırlanmadığı beceri eğitimi açısından oldukça önemli görülmüştür.

Yöntem

Model

Bilimsel araştırmalar sosyal ve fiziksel olgular bağlamında bilimsel bir bilgiye ulaşmak hedefiyle yürütölen sistemli ve planlı çalışmalardır (Ekiz, 2020). Bu araştırmada, anlaşılması hedeflenen olgu veya durumlara ilişkin yazılı materyallerin incelenmesi, karşılaştırılması, test edilmesi ve değeriendirilmesi kapsamında istenen sonuçlara ve bulgulara ulaşılması amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemine başvurulmuştur. Nitel araştırmalarda dokümanlar, gözlem, anket veya görüşme gibi yöntemlere başvurulmadan, araştırmacıya gerekli veri ve bulguları elde etme imkânı sağlayan temel kaynaklar olarak ifade edilebilir (Demir ve Atasoy, 2018). Doküman incelemesi yöntemi, önemli bir veri toplama aracı olarak bilimsel araştırmalarda sıkça başvuruölan yöntemlerden biridir (Ekiz, 2020). Doküman incelemesi, araştırılması düşünölen olay ve olgulara dair bilgilerin yer aldığı yazılı materyallerin analiz edilmesi esasına dayanır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada sosyal bilgiler 5,6, ve 7. Sınıf ders kitapları incelenerek programda vurgulanan 27 temel becerilerin nasıl ve hangi örneklerle ele alındığı araştırılmıştır. Ayrıca sosyal bilgiler ders kitaplarının incelenmesi, 2018 SBDÖP ile paralel bir şekilde yapılarak ulaşölan verilere bulgular kısmında yer verilmiştir.

Veri Toplama Kaynakları

Verilerin toplanması yöntemine göre araştırmalar, belgesel (doküman) ve görgöl (gözleme dayalı) olmak üzere sınıflandırılır. Görgöl araştırmalar, ulaşölmak istenen verilerin gözlem, anket ve görüşme gibi yollarla elde edilmesini sağlarken; belgesel yani dokümana dayalı araştırmalarda, yönetmelikler, gazeteler, kitaplar ve programlar gibi yazılı kaynakların ya da dijital ortamda kayıtlı bulunan kaynakların incelenmesi esas alınır (Büyököztürk vd., 2018). Bu çalışmada doküman inceleme yönteminden yararlanılmakla beraber veri toplama araçları, birer doküman olarak sosyal bilgiler 5,6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarıdır. Bu bağlamda Talim Terbiye Kurulu tarafından 2019 yılında kabul edilen ve 2021-2022 eğitim-öğretim yılında okullarda okutulan bu ders kitapları şu şekildedir:

- 5.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı, Seçil Buket Harut, Ata Yay. 2021
- 6.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı, Erhan Şahin, Anadol Yay. 2021
- 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı, Hikmet Azer, Ekoyay Yay. 2021

Yine veri toplama aracı olarak MEB tarafından tasarlanan 2018 SBDÖP incelenmiş ve becerilerin ele alınması noktasında ders kitaplarıyla eş zamanlı olarak karşılaştırılarak değeriendirilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmada verilerin incelenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizleri sosyal bilim disiplinlerinde özellikle de eğitim bilimleri temelli çalışmalarda sıkça başvuruölan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yöntemde, elde edilen verilerin, amaçlanan konuya yönelik gelecekte yapılacak çalışma ve uygulamalara dair bir fikir oluşturması amaçlanmaktadır (Öltay vd., 2021). Diğeri yandan bu yöntem sayesinde birbirine benzeyen ifadelerin kavramlaştırılması, bunların öğrenme alanları çerçevesinde bir arada toplanıp yorumlanması mümkün olmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). İçerik analizi yazılı, sözel ve diğeri materyallerin bünyesinde yer alan anlam ve dil bilgisi bakımından nesnel ve sistemli bir biçimde sınıflandırmakla beraber kategorize etme ve çıkarımda bulunma yoluyla sosyal gerçeği inceleyen bir yaklaşım olarak görölmektedir (Tavşancıl ve Aslan, 2001). İçerik analizi metin veya metinlerden meydana gelmiş bir bütöünün içerisinde belirli kelime veya kavramların varlığını tespit etmeye yönelik olarak gerçekleştirilir. Araştırmacı bu kelime ve

kavramlardan hareketle bunların anlamlarını ve ilişkilerini tespit ederek metinlerdeki mesaja ilişkin çıkarımlara ulaşma şansı bulur (Büyükoztürk vd., 2018).

Bu çalışmada 2018 SBDÖP’de yer verilen temel becerilerin, Talim ve Terbiye Kurulu tarafından kabul edilen Sosyal Bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında nasıl yer aldığını saptamak amacıyla içerik analizi kullanılmıştır. SBDÖP’ de yer verilen öğrenme alanlarındaki temel becerilerin, ders kitaplarındaki öğrenme alanlarına nasıl ve hangi örneklerle dağıtıldığının anlaşılması bu içeriklerin analiz edilmesiyle sağlanmaya çalışılmıştır.

Doküman incelenmesi yöntemi ile ulaşılan verilerin hangi beceriyle örtüştüğünü açıklayabilmek adına konu-kazanım ve beceri ilişkisi kurulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda öğrenme alanı ve başlıkları altındaki konu içerikleri, çeşitli metinler, biyografiler, örnek etkinlikler, kavram haritaları, karikatürler vs. incelenerek temel beceriler açısından analiz edilmiş ve karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

5, 6, ve 7. sınıf düzeyinde 7 temel başlıkta toplanan öğrenme alanı bulunmaktadır. Bunlar 2018 SBDÖP’ de: “birbiri ile ilişkili bilgi, beceri ve değerlerin bütünlük içerisinde görülebileceği, öğrenmeyi organize eden disiplinler arası bir şekilde yapılandırılan” öğrenme alanları olarak ifade edilmiştir. 5, 6 ve 7. Sınıf düzeyindeki sosyal bilgiler ders kitaplarında kazanım ve konu özelliklerine istinaden farklı adlarla yer alan bu öğrenme alanları, şu şekilde sıralanmıştır:

1. *“Birey ve toplum*
2. *Kültür ve miras*
3. *İnsanlar, yerler ve çevreler*
4. *Üretim, dağıtım ve tüketim*
5. *Bilim, teknoloji ve toplum*
6. *Etkin vatandaşlık*
7. *Küresel bağlantılar”* (MEB, 2018).

Araştırmanın Sınırlılığı

Bu çalışmada 2018 SBDÖP’de vurgulanan temel becerilerin ders kitaplarında nasıl yer aldığı araştırılırken Talim Terbiye Kurulu tarafından 2021-2022 Eğitim-Öğretim yılında okullarda ders kitabı olarak okutulması kararlaştırılan Sosyal Bilgiler 5, 6 ve 7. Sınıf ders kitapları temel beceriler açısından ele alınmıştır. Sosyal Bilgiler 4. Sınıf ders kitabı çalışmamızın kapsamı dışındadır. Diğer yandan MEB’in genel ağ adresi üzerinden Eğitim Bilişim Ağı (EBA) kanalıyla dijital ortamda 5. ve 6. sınıf düzeyinde 2 kitap, 7. sınıf bazında ise 3 kitap bulunmakta olup bu kitaplardan her sınıf düzeyinde sadece bir yayınevine ait ders kitabı incelenmek üzere seçilmiştir.

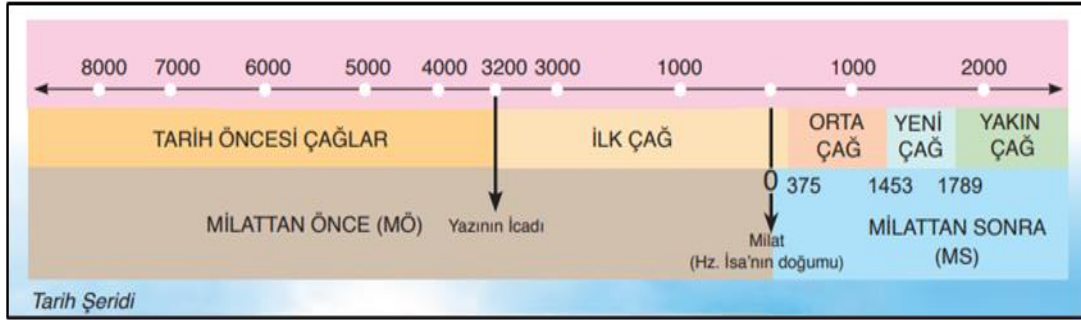
Bulgular

Ders kitaplarının her bir öğrenme alanının içerik analizi ile incelenmesi sonucunda çeşitli görsel, metin ve etkinlikler nezdinde belirli becerilerin örneklendirildiğini görmekteyiz. Öğretim programında kazanım ve konu özelliklerine göre farklı becerilerin yer aldığını ifade edebiliriz. Bu doğrultuda her sınıf bazında örneklendirilen belirli becerilere yer vermek yararlı olacaktır. Ders kitaplarında temel becerilerle ilgili çok sayıda örnek yer alırken bunların yer alma durumlarının anlaşılması için bazı örnekleri aşağıda göreceğiz. Bu örnekler öğrenme alanlarında ve ilgili konu başlıklarında farklı şekillerde yer almakla birlikte bilgi içeriği, görsel, çeşitli okuma parçaları, etkinlik ve değerlendirme çalışmaları gibi biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Her sınıf bazında çok fazla örnek olduğundan dolayı bu kısımda sadece belirli örnekler verilerek becerilerin ders kitaplarındaki yer alma durumları anlaşılmasına çalışılacaktır.

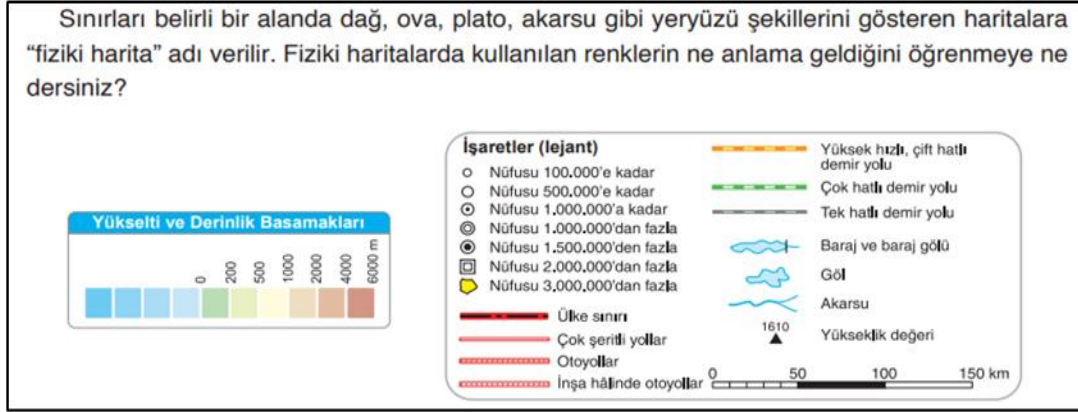
Şekil 1: Sosyal Katılım Becerisinin Örneklenildiği Görsel ve Metin "5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı", S. Buket Harut, 2019, s.19.

Yukarıda şekil 1’de görüldüğü gibi 5. Sınıf ders kitabının 19. sayfasında çevresel sorunlara karşı duyarlı, vatandaş olma bilincine sahip, çevrenin geliştirilmesi, korunması ve doğru algılanması gibi özellikleri barındıran bireylerin yetiştirilmesinin önemi vurgulanmıştır. Bu örnekte de doğrudan sosyal katılım becerisinin örneklenildiğini söyleyebiliriz. Sosyal katılım becerisi bireylerin kendileriyle ilgili konularda karar alma süreçlerinde rol alması, kendisi ve çevrelerini ilgilendiren konulara dair bilgi sahibi olmaları, insanlar, gruplar ve kurumlar arası ilişkileri tanımaları gibi alt becerileri içerdiğini ifade edebiliriz (Öğreten, 2017).

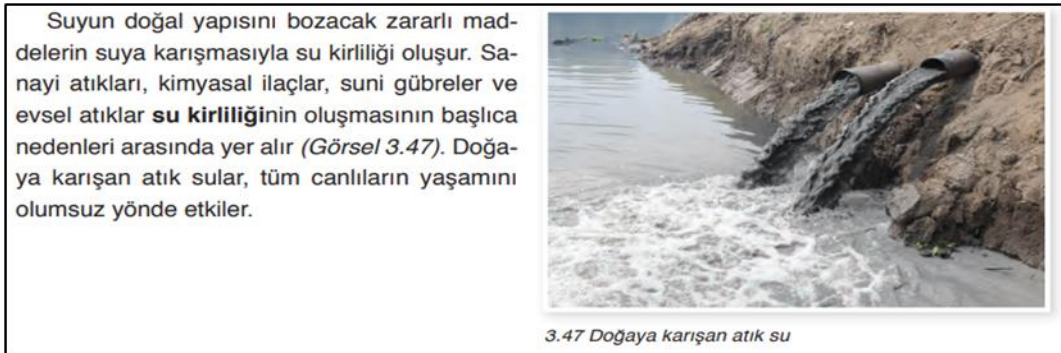
Şekil 2: Zaman ve Kronolojiyi Algılama Becerisi Örneği "5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı", S. Buket Harut, 2019, s.33.

Yukarıda şekil 2’de görüldüğü gibi 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 33’te öğrencilerin geçmişten günümüze belirli bir sıra ile tarihi olay ve olguları tasnif edebilmelerini sağlamak üzere zaman ve kronolojiyi algılama becerisi örneğine yer verilmiştir. Nitekim öğrencilerin geçmiş zaman bilinci kazanmaları ve tarih konularının kavratılmasında zaman ve kronolojiye ilişkin temel kavramlar önemli bir yere sahiptir. Örnek olarak milat, zaman, kronoloji, çağ, yüzyıl, takvim gibi kavramları öğrenmeleri belirli konuların öğrenilmesi için şarttır. Diğer bir deyişle öğrencilerin geçmişten günümüze kronolojinin ve tarihlendirmenin nasıl yapıldığını bilmeleri, geçmişe dair temel bir çerçeveye sahip olmalarını da sağlayacaktır (Haydn vd., akt., Demircioğlu, 2005). Burada verilen tarih şeridi ile zaman ve kronolojiyi algılama becerisinin örneklenildiğini görmekteyiz.

Şekil 3: Harita Okuryazarlığı Becerisinin Örneklendirildiği Ders Kitabı Görseli, "5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı", S. Buket Harut, 2019, s.60.

5. sınıf ders kitabının 60.sayfasında ve yukarıda şekil 3'te görülen örnekte harita üzerindeki renk ve şekillerden hareketle öğrencilerin haritalar hakkında bilgi sahibi olmaları ve yorum yapabilmelerini sağlayan bir beceri olarak harita okuryazarlığı becerisi örneklendirilmiştir. Burada öğrencilerin ilgili lejant üzerindeki şekil, renk ve sembolleri açıklayabilmesi, yorumlayabilmesi özellikle konunun anlaşılabilmesi için de ayrıca önem taşımaktadır.

Şekil 4: Çevre Okuryazarlığı Becerisinin Örneklendirildiği Ders Kitabı Görsel ve Metni, "5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı", S. Buket Harut, 2019, s.79.

Yine 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 79. sayfasında ve yukarıda verilen şekil 4'te ise çevre problemlerinden biri verilerek öğrencilerde çevreye karşı duyarlılık, çevrenin korunmasına ilişkin farkındalık oluşturmak amaçlanmıştır. Böylelikle öğrencilerin, örnek bir çevre problemi üzerinden doğada yaşanan sorunların boyutlarını fark edebilmesi ve olası çözümler üzerinde durabilmesi beklenmektedir. Bu da bu örnek üzerinden çevre okuryazarlığı becerisinin örneklendirildiğini göstermektedir.

Aşağıda şekil 5'te sınıf sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabının 129. Sayfasında verilen bir örnekte, öğrencilerin bir alanda yatırım alanında yeni bir iş sahası oluşturabilmeleri veya buna yönelik fikir oluşturabilmeleri için kazandırılması hedeflenen girişimcilik becerisinin vurgulandığını görmekteyiz. Bu amaçla verilen örnek metinde tarihten başarılı bir girişimci biyografisine yer verilerek öğrencilere bu becerinin kazandırılmaya çalışıldığını görmekteyiz. Ayrıca girişimcilik kavramı burada doğrudan ele alınarak öğrencilerin bu kavram üzerine düşünmeleri ve tartışmaları amaçlanmıştır.

Girişimcilik kavramından ne anlıyorsunuz? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Zihni Derin'in çay üretimi için yapmış olduğu girişimler öncesi sadece Rize'de değil, Türkiye'de de çay tarımının yapılmadığını biliyor muydunuz? Peki, kimdir Zihni Derin? Gelin bu girişimci büyüğümüzü daha yakından tanıyalım. Zihni Derin (*Görsel 5.27*), 1880 yılında Muğla'da doğmuştur. Eğitimini ziraat alanında tamamlamış, çeşitli memuriyetlerde bulunmuş, bir dönem de öğretmenlik yapmıştır. 1920'de Yunanların işgalinden hemen önce Bursa'dan ayrılıp kara yolu ile Ankara'ya gelmiştir. Millî Mücadele Hükümetinin ilk Tarım Genel Müdürü olmuştur.

Şekil 5: Girişimcilik Becerisinin Örneklendirildiği Ders Kitabı Metni, “5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı”, S. Buket Harut, 2019, s.129.

Şekil 6’ da görülen 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 132. sayfasında verilen örnekte en çok yer verilen becerilerden biri olarak araştırma becerisinin kazandırılmaya çalışıldığını görmekteyiz. Bu etkinlik örneğinde bilimsel araştırma basamaklarına yer verilerek araştırma becerisinin kazandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Buna göre öğrencilerin düşünme, sorgulama, problem çözme ve eleştirel düşünme gibi becerileri bir arada kullanabilmesi amaçlanmıştır.

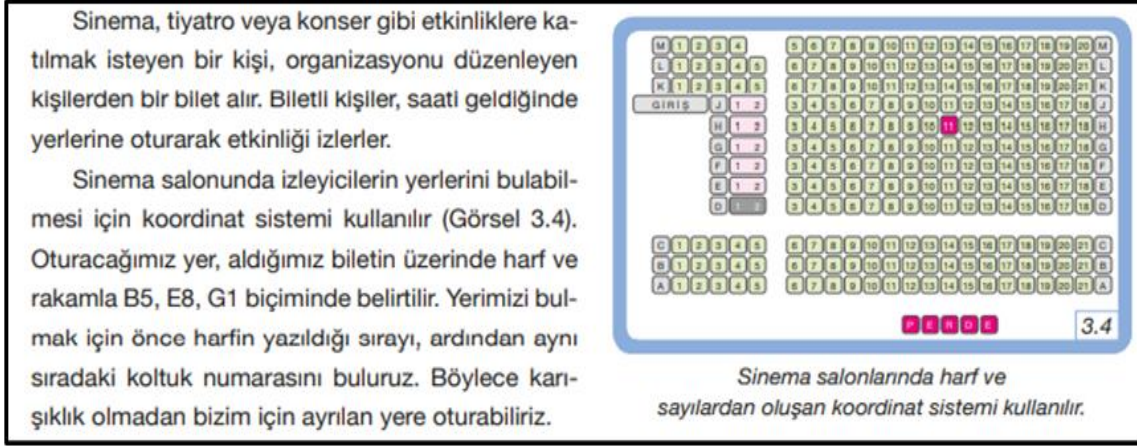
Öğrendiklerimi Uyguluyorum

Siz de yaşadığınız toplumu ya da tüm insanlığı ilgilendiren bir sorun veya ihtiyacı tespit edip verilen basamaklara göre bir çözüm yolu üretiniz.

	Problemin Tespiti
	Fikir Üretme

Şekil 6: Araştırma Becerisinin Örneklendirildiği Ders Kitabı Etkinliği, “5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı”, S. Buket Harut, 2019, s.132.

Şekil 7’de gördüğümüz örnekte 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 80. sayfasında üç boyutlu düşünebilme ve bir koordinat düzlemi üzerinde yer-yön bulma gibi özelliklerin öğrencilerce kazanılması amaçlanarak mekânı algılama becerisi örneklendirilmiştir. Verilen görselde bir etkinlik salonundaki oturma sırasının nasıl anlaşılacağına dair açıklamalar yapılarak çeşitli koordinat veya işaretlerle herhangi bir yere nasıl ulaşılacağı açıklanmıştır.

Şekil 7: Mekânı Algılama Becerisinin Örneklendirildiği Ders Kitabı Görseli, “6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı”, E. Şahin, 2019, s.80.

Bir kimse veya bir olayla ilgili yeterli bilgi edinmeden geliştirilen tutumlara **ön yargı** adı verilir. İnsanlar bazen başka düşüncelere, insanlara veya olaylara karşı ön yargılı olabilmektedir. Ön yargılı bireylerin bir durum ya da kişi hakkında olumlu veya olumsuz bir düşüncesi vardır. Bireyler herhangi bir olayda bu düşüncelerine göre karar verebilirler. Şimdi bazı ön yargı örneklerini inceleyelim.

Ön yargı örnekleri	Açıklamalar
Eminim ki bu sınavdan kötü not alacak.	Bu cümleyi kuran kişi, sınava giren öğrenciye karşı ön yargılıdır. Çünkü sınav daha olmamıştır ve sınavın sonucu bilinmemektedir. Öğrenci sınavdan iyi not da alabilir.
Bu arabayı Ahmet Usta'dan başka kimse tamir edemez.	Bu cümleyi kuran kişi, Ahmet Usta dışındaki bütün ustalara karşı ön yargılıdır. Çünkü arabanın arızasını başka ustalara göstermemiştir. Arabayı Ahmet Usta tamir edebileceği gibi başka ustalar da tamir edebilir.
Kupayı kesin bizim takım alacak.	Bu cümleyi kuran taraftar ön yargılıdır. Çünkü maçlar daha bitmemiştir ve kupayı hangi takımın alacağı belli değildir. Maçlar bittiğinde kupayı başka bir takım da alabilir.

Şekil 8: Kalıp Yargı ve Ön Yargıyı Fark Etme Becerisine İlişkin Ders Kitabı Metni, “6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı”, E. Şahin, 2019, s.19.

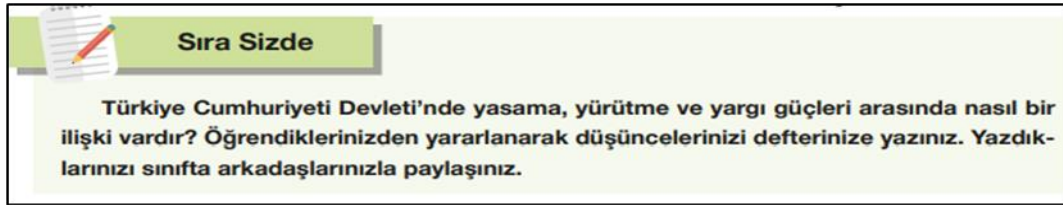
Yukarıda Şekil 8’ de 6. sınıf ders kitabının 19. sayfasında verilen örnekte ön yargı ve kalıp yargı ile açıklamalar ve örnek durumlar yer almıştır. Bu da kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisinin örneklendirildiği ve bu becerinin öğrencilere kazandırılmaya çalışıldığını göstermektedir. Verilen örneklerde öğrencilerin ön yargı durumlarının neler olduğunu fark edebilmeleri ve olaylara farklı açılardan bakabilmelerinin sağlanması amaçlanmıştır.

Şekil 9’da verilen örnekte 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 204. sayfasında doğrudan yapılan Demokrasi vurgusu ile öğrencilerde politik okuryazarlık becerisinin kazandırılmaya çalışıldığını görmekteyiz. Verilen metinde olduğu gibi öğrencilerin Demokratik bir toplumun bir ferdi olarak haklarının ve sorumluluklarının farkında olmaları, demokratik değerlerin içselleştirilmesi ve davranış biçimlerinde kendisini göstermesi adına bu becerinin örneklendirildiğini görmekteyiz.

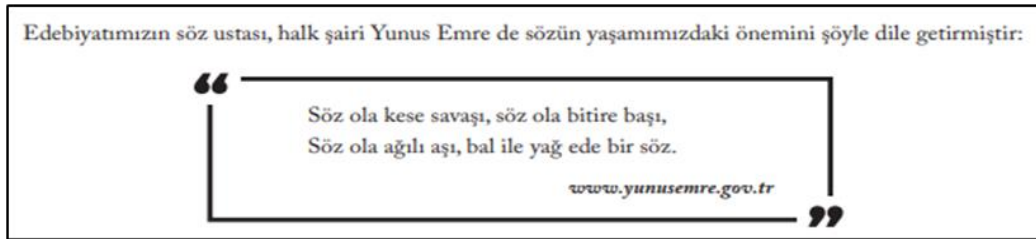

Şekil 9: *Politik Okuryazarlık Becerisine İlişkin Ders Kitabı Görsel ve Metni*, "6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı", E. Şahin, 2019, s.204.

Aşağıda şekil 10'da görülen ve 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı 210. sayfada verilen bir etkinlikte öğrencilerin bir konu üzerinde düşünmeleri ve bunu yazıya dökmeleri istenmiştir. Ayrıca yazdıklarını sınıf arkadaşlarıyla da paylaşmaları istenmiştir. Bunun da öğrencilerin yazma ve ifade becerilerini geliştirmek amacıyla yapılan bir etkinlik olduğu için Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma becerisinin kazandırılmasına ilişkin bir örnek olduğunu ifade edebiliriz. Nitekim öğrencilerin düşüncelerini yazdıktan sonra sınıf ortamında arkadaşlarıyla paylaşmaları onların iş birliği özelliğinin yanında kendilerini ifade edebilme ve Türkçeyi etkili kullanabilme özelliklerini de geliştirecektir.

Şekil 10: *Türkçeyi Doğru, Güzel ve Etkili Kullanma Becerisine İlişkin Ders Kitabı Etkinliği*, "6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı", E. Şahin, 2019, s.210.

Şekil 11: *İletişim Becerisine Örnek Ders Kitabı İçeriği*, "7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı", H. Azer, 2019, s.14.

Yukarıda şekil 11'de 7. sınıf ders kitabının 14. sayfasında yer alan Yunus Emre'ye ait bir dize yer almıştır. Burada iletişimde söylenen sözün ve nasıl söylendiğinin önemi üzerinden iletişim becerisine vurgu yapılmıştır. Bu öğrenme alanı doğrudan iletişim temelli olduğu için ilk konu olan "iletişim kurarak anlaşırız" kısmında 12-20. sayfalar arasında

iletişimin tanımı, önemli unsurları, iletişimin nasıl gerçekleştiği ve iletişim türleri ele alınmıştır. Bu da iletişim becerisinin öğrencilere kazandırılmaya çalışıldığını göstermektedir.

Burada şekil 12’ de ise 7. sınıf ders kitabının 23. sayfasında doğrudan medya okuryazarlığı becerine dikkat çekilmiştir. Verilen görselde ve metinde aile içi iletişimin bozulması, dil tahribatı gibi problemlerle baş edebilmek için medya araçlarını doğru kullanmanın önemi vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu da doğrudan medya okuryazarlığı becerisinin örneklendirildiğini göstermektedir.

 Medya okuryazarlığı konusunda daha fazla bilgi edinmek için www.medyaokuryazarligi.gov.tr genel ağ adresini ziyaret edebilirsiniz.

Aile, bir insanın hayatındaki en büyük zenginliktir. *Görsel 1.18*'de olduğu gibi sosyal medyada geçirilen fazla zaman, ailelerin sohbet etme, birbirleri ile paylaşımlarda bulunma kültürlerini de yok etmektedir.

Sosyal medyanın oluşturduğu sosyal insanla yeni iletişimin getirdiği dijital bir kültür oluşmakta, özellikle dil bilgisi anlamında dil tahribatı ortaya çıkmaktadır. Hatta en çok kullanılan sosyal ağlardan birinde “kedi dili” seçenekler arasında yer almaktadır. Türkçe dil desteği olmayan sosyal ağlar, daha sonra dil desteği sağlansa bile eski hâliyle kullanılmaya devam etmektedir.

Görsel 1.18: Sosyal medyada fazla zaman geçiren bir aile

Şekil 12: Medya Okuryazarlığı Becerisine İlişkin Ders Kitabı Metni “7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı”, H. Azer, 2019, s.23.

Aşağıda şekil 13’te 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı 36. sayfadaki örnekte Osmanlı Devleti’nin kuruluşu kısmında kayı boyuna ait bir mezar taşının fotoğrafına yer verilmiştir. Burada yer alan izlerden Osmanlı Devleti’nin bu bölgede hüküm sürdüğüne dair bir kanıtın yer verilmek istenmiştir. Bu da öğrencilere kanıt kullanma becerisinin kazandırılmak istendiğini göstermektedir.

Gaziantep’te Kayı Boyu İzleri...

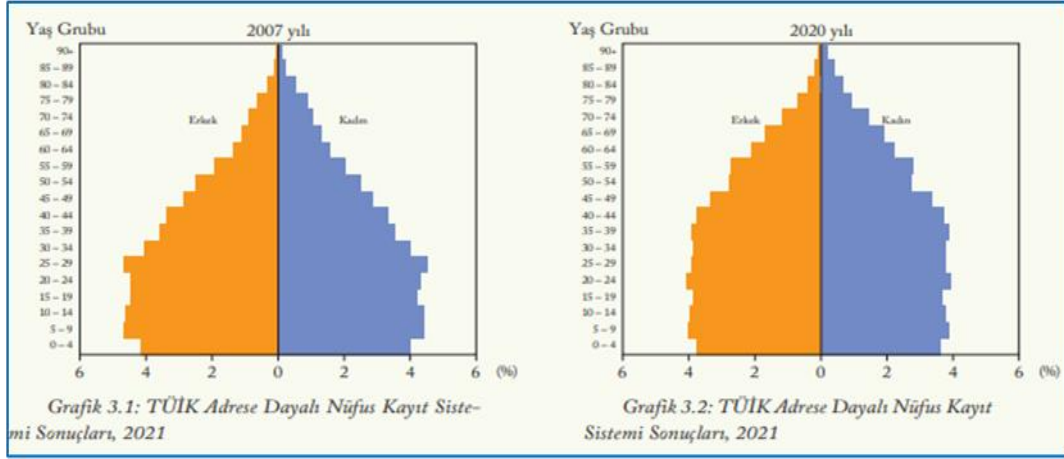
Gaziantep’in İslahiye ilçesinde bulunan eski mezarlarda Oğuzların 24 boyundan biri olan Kayı boyuna ait izler bulundu (*Görsel 2.2*). Mezarlardaki ok ve yay sembolleri, mezarların Kayı boyuna ait olma ihtimalini kuvvetlendirdi. Bu mezarlar, Kayı boyunun Anadolu’ya ilk girdiği bölgelerden birinin İslahiye olabileceği görüşünü destekliyor.

Genel ağ haberi, 1 Şubat 2016 (Düzenlenmiştir.)

Görsel 2.2

Şekil 13: Kanıt Kullanma Becerisine İlişkin Ders Kitabı Görsel ve Metni, “7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı”, H. Azer, 2019, s.36.

Şekil 14: Tablo, Grafik ve Diyagram Çizme ve Yorumlama Becerisine İlişkin Ders Kitabı Görseli, “7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı”, H. Azer, 2019, s.111.

Şekil 14’ te 7. sınıf ders kitabının 111. sayfasındaki bir grafik örneğine yer verilmiştir. Verilen nüfus grafiği ile öğrencilerin grafik okuma ve yorumlama becerisini kazanmaları amaçlanmıştır. Bu şekilde öğrencilerin çeşitli istatistiksel değerleri tabloya dökme, farklı yönleriyle görebilme ve yorumlama gibi beceriler kazanmalarını sağlayacaktır. Bu yönüyle burada tablo, grafik ve diyagram çizme ve yorumlama becerisinin kazandırılmaya çalışıldığını söyleyebiliriz.

Şekil 15: Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisine İlişkin Ders Kitabı Görseli, “7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı”, H. Azer, 2019, s.74.

Yine şekil 15’ te 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 74. sayfasında yer verilen örnekte itfaiye teşkilatının o dönemki adıyla “tulumbacılar” olarak yer aldığı ilk kuruluş yıllarındaki durumu ve özelliklerini gösteren bir görsele yer verilmiştir. Bu şekilde görselin incelenerek günümüzde itfaiye teşkilatının değişen ve süregelen yanlarının ne olduğu üzerine öğrencilerin düşüncelerinin sağlanması amaçlanmıştır. Bu da doğrudan değişim ve sürekliliği algılama becerisinin kazandırılmaya çalışıldığını gösteren bir örnek olarak ifade edilebilir.

Şekil 16 : Problem Çözme Becerisine İlişkin Ders Kitabı Görsel ve Etkinliği, "7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı", H. Azer, 2019, s.114.

Yukarıda yer alan şekil 16' da 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 114. sayfasındaki görselde bir problem durumu olarak göç olgusunun nedenleri üzerine öğrencilerin düşünceleri ve tartışmaları istenmiştir. Bu da öğrencilere problem çözme becerisinin kazandırılmaya çalışıldığını gösteren bir etkinlik olarak görülmektedir.

Bu bulgulara göre öğretim programında (2018 SBDÖP) yer verilen 27 beceriden 23'ünün 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarının her bir öğrenme alanında kazanım ve konulara göre dağıtıldığını görmekteyiz. Her bir öğrenme alanında doğrudan kazandırılması hedeflenen becerilerden bazılarının bu sınıflar düzeyinde birden fazla, bazılarının sadece bir kez, bazılarının ise hiçbir öğrenme alanında yer almadığını ifade edebiliriz. Bu çalışmada 5, 6 ve 7. sınıf düzeyinde sadece bazı örneklerine yer verilen bu becerilerin, bu ders kitaplarında toplamda 23 becerinin bir ve birden fazla öğrenme alanlarında örneklendirildiğini görmekteyiz. Diğer 4 beceriye ise bu sınıflar düzeyinde yer verilmemiştir.

Aşağıda yer verilen tablo 1'i incelediğimizde her bir temel becerinin çeşitli şekillerde örneklendirilmek suretiyle 5, 6 ve 7. sınıflar bazında ders kitaplarına nasıl dağıldığını görmekteyiz. Öğretim programında öğrenme alanları bazında doğrudan kazandırılması hedeflenen becerilerin 5, 6. ve 7. sınıflardaki dağılımına baktığımızda tablo 1'e göre "araştırma", "değişim ve sürekliliği algılama" ve "zaman ve kronolojiyi algılama" gibi becerilerin her sınıf bazında örneklendirildiğini görmekteyiz. "Kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme" becerisi ve "hukuk okuryazarlığı" becerileri sadece 6. ve 7. sınıflarda örneklendirilmiştir. "Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma", "girişimcilik", "harita okuryazarlığı", "politik okuryazarlık", "sosyal katılım" ve "yenilikçi düşünme" becerileri de sadece 5. ve 6. sınıflarda örneklendirilmiştir. Sadece 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında örneklendirilen beceriler: "çevre okuryazarlığı", "öz denetim", "gözlem" ve "dijital okuryazarlık" olarak görülmüştür. Yalnızca 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında örneklendirilen beceriler: "eleştirel düşünme" ile "mekânı algılama" becerileri olarak saptanmıştır. Yine yalnızca 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında örneklendirilen beceriler de: "iletişim", "kanıt kullanma", "tablo, grafik, diyagram çizme ve yorumlama" ve "problem çözme" becerileri olmuştur.

Tablo 1: Sosyal Bilgiler 5, 6 ve 7. Sınıf Ders Kitaplarında Temel Becerilerin Sınıflara Göre Yer Alma Durumları

TEMEL BECERİLER	5. SINIF	6. SINIF	7. SINIF
Araştırma	*	*	*
Çevre okuryazarlığı	*		
Değişim ve sürekliliği algılama	*	*	*
Dişital okuryazarlık	*		
Eleştirel düşünme		*	
Empati			
Finansal okuryazarlık			
Girişimcilik	*	*	
Gözlem	*		
Harita okuryazarlığı	*	*	
Hukuk okuryazarlığı		*	*
İletişim			*
İş birliğı	*		*
Kalıp yargı ve önyargıyı fark etme		*	*
Kanıt kullanma			*
Karar verme			
Konum analizi			
Medya okuryazarlığı	*		*
Mekânı algılama		*	
Öz denetim	*		
Politik okuryazarlık	*	*	
Problem çözme			*
Sosyal katılım	*	*	
Tablo, grafik ve diyagram çizme ve yorumlama			*
Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma	*	*	
Yenilikçi düşünme	*	*	
Zaman ve kronolojiyi algılama	*	*	*
TOPLAM	15	13	11

Tablo'1 de de görüldüğü üzere öğretim programında (2018), 5, 6 ve 7. sınıf nezdinde öğrenme alanlarında vurgulanan temel becerilerden 23'ünün ders kitaplarında örneklendirilmeye çalışıldığını görmekteyiz. Bununla birlikte öğretim programının 5, 6 ve 7. sınıf düzeyindeki ilgili öğrenme alanlarında kazanılması amaçlanan beceriler olarak yer verilmeyen beceriler ise: “*empati*”, “*finansal okuryazarlık*”, “*karar verme*” ve “*konum analizi*” becerileri olmuştur. Bu becerilerin de çalışmamızın kapsamı dışında kalan 4. sınıf düzeyinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan bu becerilerin, 5, 6 ve 7.sınıf düzeyinde konu ve kazanım özelliklerine göre kazandırılabilirliği veya örneklendirileceği konular bulunmasına rağmen öğretim programında kazandırılması gereken beceriler arasında gösterilmediğini görmekteyiz.

Sosyal bilgiler öğretim programına göre 5. sınıf düzeyinde öğrenme alanlarına göre öğrencilere kazandırılması hedeflenen temel beceri türü 11'dir. Bunlar: “*sosyal katılım*”, “*Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma*”, “*araştırma*”, “*harita okuryazarlığı*”, “*çevre okuryazarlığı*”, “*gözlem*” “*öz denetim*” *dijital okuryazarlık*”, “*iş birliği*”, “*yenilikçi düşünme*” ve “*girişimcilik*” olarak ifade edilmiştir (Öğretim programında “*yaratıcılık*” olarak ayrıca ifade edilen bu beceri, 2017 ve 2018 programında “*yenilikçi düşünme*” becerisi olarak değiştirildiği için ayrı bir beceri olarak ele alınmayacaktır). Bu beceriler ders kitabında da örneklendirilmiştir. Ancak burada belirtilmese de ders kitabında kazanım ve konu özelliklerine göre; “*değişim ve sürekliliği algılama*”, “*medya okuryazarlığı*”, “*politik okuryazarlık*” ve “*zaman ve kronolojiyi algılama*” becerilerinin de örneklendirildiğini görmekteyiz. Tablo 1’de de görüldüğü üzere 5. sınıf düzeyinde ders kitabında örneklendirilen beceri türü sayısı “15” olarak bulunmuştur.

Sosyal bilgiler öğretim programında 6. sınıf düzeyinde ise öğrenme alanlarına göre vurgulanan ve öğrencilerin kazanması amaçlanan 9 beceri türü tespit edilmiştir. Bu beceriler: “*eleştirel düşünme*”, “*zaman ve kronolojiyi algılama*”, “*mekânı algılama*”, “*harita okuryazarlığı*”, “*yenilikçi düşünme*”, “*araştırma*”, “*girişimcilik*”, “*Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma*” ile “*politik okuryazarlık*” becerileri olarak vurgulanmıştır. Ancak yine burada doğrudan kazandırılması amaçlanan bu beceriler arasında gösterilmese de “*değişim ve sürekliliği algılama*”, “*hukuk okuryazarlığı*”, “*kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme*” ve “*sosyal katılım*” becerilerinin ders kitabında örneklendirildiğini ifade edebiliriz. Tablo 1’ de görüldüğü üzere 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında örneklendirilen beceri türü sayısı “13” olarak bulunmuştur.

Son olarak sosyal bilgiler öğretim programının 7. sınıf düzeyindeki öğrenme alanlarında ise doğrudan kazandırılması planlanan toplam 10 beceri vurgulanmıştır. Bu beceriler: “*iletişim*”, “*medya okuryazarlığı*”, “*kanıt kullanma*”, “*problem çözme*”, “*tablo, grafik, diyagram çizme ve yorumlama*”, “*zaman ve kronolojiyi algılama*”, “*değişim ve sürekliliği algılama*”, “*iş birliği*”, “*kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme*” ve “*araştırma*” becerileri olarak belirtilmiştir. Ancak ders kitabında kazanım ve konu özelliklerinin de etkisiyle bu becerilere ek olarak “*hukuk okuryazarlığı*” becerisi de örneklendirilmiştir. Tablo 1’ de görüldüğü üzere 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında örneklendirilen beceri türü sayısı 11 olarak bulunmuştur.

Yine temel becerilerin ders kitaplarındaki dağılımına baktığımızda “*tablo, grafik, diyagram çizme ve yorumlama*” ve “*problem çözme*” gibi becerilerin daha çok soyut düşünme dönemine uygun beceriler olduğu için 7. sınıf düzeyinde yer bulduğunu ifade edebiliriz. Bu açıdan temel becerilerin öğrencilerin bilişsel gelişim özelliklerine uygun olarak öğretim programına ve ders kitaplarına yansıtıldığını da ifade edebiliriz.

Sonuç ve Tartışma

Çalışmamız Türkiye’ de sosyal bilgiler ders kitaplarının beceriler yönünden incelenmesi esasına dayandığı için daha çok yurtiçinde yapılan çalışmalardan faydalanma

yoluna gidilmiştir. Bu çalışmada 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında temel becerilerin nasıl yer aldığı araştırılmıştır. Bu çalışma yapılırken her bir becerinin toplamda kaç kez örneklendirildiğinden ziyade her sınıf bazında kaç beceri türünün, hangi araçlar kullanılarak nasıl örneklendirildiği araştırılmıştır. Ayrıca çalışmamız, 2018 SBDÖP kapsamında temel becerilerin 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki yansımaları ele almayı amaçlamıştır. Bundan dolayı alanda bu yönleriyle diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

Yapılan literatür taramasında alanda yapılan diğer araştırmalara baktığımızda Altay(2020), araştırma makalesinde ortaokul ders kitaplarını beceriler açısından incelemiştir. Bu çalışmada, veriler istatistiksel olarak tablo halinde verilmiş ve yine bazı becerilerin örneklendirilme durumları verilmiştir. 3 ders kitabının öğrenme alanlarında toplamda 196 kez becerilere yer verildiği ifade edilmiştir. Bizim araştırmamızda ise toplam beceri sayısından ziyade tek tek becerilerin örneklendirilme durumları incelenmiştir. Bu nedenle temel becerilerin örneklendirilme durumları ile ilgili toplam bir sayı vermek araştırmamızın amaçları içerisinde yer almamaktadır. Ancak sınıflar bazında örneklendirilen beceri türü sayısına dikkat çekilerek tablo 1’de ifade edilmiştir. Yine Altay (2020), çalışmasında en fazla becerinin 5. sınıflarda en az becerinin 6. sınıflarda hedeflendiğini ifade etmiştir. Bu çalışmada tablo 1’de de ifade edildiği gibi en fazla sayıda beceri türünün örneklendirildiği sınıf 5. sınıf olmakla beraber temel becerilerin kazanım ve konularla ilişkilendirilme durumları hem programda hem de ders kitabında yeterince açık bir şekilde ifade edilmediği için hangi ders kitabının becerileri daha çok hedeflediği verisine ve becerilerin örneklendirilme sayısına ulaşmak güç olacaktır. Ayrıca Altay(2020), üç ders kitabında toplamda 196 kez becerilere yer verildiğini ifade etmiştir. Ancak ders kitaplarının kapsamı ve becerilerin kazanımlarla eşleştirilmesi konusunun belirsizliği göz önüne alındığında bunun oldukça yüksek bir rakam olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Altay(2020) da çalışmasında, ders kitaplarındaki öğrenme alanlarıyla temel becerilerin birbiriyle ilişkilendirilmeden ve düzensiz bir şekilde verildiğini vurgulamıştır.

Karasu Avcı ve Faiz (2018), çalışmalarında Sosyal Bilgiler 4. ve 5. Sınıf ders kitaplarında “*Etkin Vatandaşlık*” öğrenme alanında yer verilen beceri ve değerlerin incelenmesini amaç edinmiştir. Burada bizim çalışmamız kapsamında olan 5. sınıf ders kitabında yer alan beceriler açısından bakıldığında “*Etkin Vatandaşlık*” öğrenme alanında yer alan temel becerilerin vurgulandığını görmekteyiz. Yazarlar çalışmalarında bu öğrenme alanında en fazla örneklendirilen becerinin “*politik okuryazarlık*” olduğunu vurgulamıştır (Yazarlar burada SBDÖP’de bu adla vurgulanan “*politik okuryazarlık*” becerisini “*siyaset okuryazarlığı*” olarak ifade etmiştir. Bu konuyla ilgili söylem farklılığı konumuz dışında kaldığı için biz bu beceriyi “*politik okuryazarlık*” olarak ifade edeceğiz). Diğer yandan bu becerinin 2018 SBDÖP’de de yer aldığı belirtilerek bu durumun beklenen bir durum olduğu ifade edilmeye çalışılmıştır. Ancak program incelendiğinde beceriler kısmında 27 becerinin tablo halinde verildiğini görülmekle birlikte her bir öğrenme alanında sadece o öğrenme alanına özgü kazandırılması amaçlanan beceriler olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bundan dolayı programda 27 beceri arasında yer almasına rağmen “*politik okuryazarlık*” becerisinin “*Etkin Vatandaşlık*” öğrenme alanında doğrudan kazandırılması amaçlanan beceriler arasında yer almadığını görmekteyiz. Bununla birlikte ders kitabında bu beceriye vurgu yapan örnekler de yer almıştır. Bizim çalışmamızda ise bu öğrenme alanında en çok vurgulanan ve örneklendirilen becerilerin “*sosyal katılım*” ve “*araştırma*” becerileri olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim öğretim programında da bu öğrenme alanı nezdinde doğrudan kazandırılması amaçlanan beceriler olarak sadece “*sosyal katılım*” ve “*araştırma*” becerileri belirtilmiştir.

Temel becerilerle ilgili çalışmada Hotaman (2008), 2005 SBDÖP’ de yer alan 15 adet beceriyi inceleyerek bu becerilerin öğretmen, veli ve öğrenci algıları doğrultusunda

değerlendirilmesini amaçlamıştır. Bu çalışmada yazar 2005 SBDÖP’de yer alan becerileri ders kitapları açısından incelememiş, sadece veli ve öğrenci algıları çerçevesinde ele almıştır. Diğer yandan beceriler, 2005 programına göre incelendiği için yeni program açısından ele alınması güç olmuştur. Ancak bu çalışma, 2018 programında da ortak olan becerilerin tanımlanması açısından önemlidir.

Ablak (2017), çalışmasında SBDÖP’de yer alan becerilere ilişkin öğrenci algılarının değerlendirilmesini amaçlamıştır. Bu amaçla sosyal bilgiler dersine özgü (mekânı algılama, değişim ve sürekliliği algılama, zaman ve kronolojiyi algılama, gözlem, empati, sosyal katılım) becerileri ele alarak öğrenci algılarının değerlendirilip yorumlanmasını hedeflemiştir. Bu çalışmada da beceri sayısı sınırlı kalmakla beraber öğrenci algıları üzerinden değerlendirilme yapması bakımından araştırmamızdan ayrı bir çalışma olarak görülmektedir.

Öğreten (2017), çalışmasında 2005 SBDÖP’ de yer alan temel becerilerin öğrencilere kazandırılması noktasında 4. Sınıf ders kitabının yeterliliğine ilişkin öğretmen görüşlerini ele almıştır. Buna göre öğretmenlere yönelik uygulanan anket sonuçları incelenmiştir. Elde edilen verilerle 4. Sınıf ders kitabının temel becerileri kazandırmada yetersiz olduğu ifade edilmiştir. Yine çalışmamızdan ayrı olarak bu çalışmada ders kitaplarında temel becerilerin örneklendirilmesinden ziyade öğretmen görüşlerine yer verilmiştir.

Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi ile vurgulanan ve amaçlarda ifadesi bulunan “Temel Becerilerin” Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer verilen içeriklerde nasıl örneklendirildiğini açıklamak amacıyla yürüttüğümüz çalışmamızda bu becerilerin bir kısmına bulgular kısmında yer verilmiştir. 5, 6 ve 7. sınıflar düzeyinde öğrenme alanlarında bu becerilerin çeşitli metin, görsel ve etkinliklerle örneklendirildiğini görmekteyiz. En fazla örneklendirilen beceri türü 5. sınıf ders kitabında, en az örneklendirilme durumu ise 7. sınıf ders kitabında olmuştur. 5. sınıf ders kitabında en fazla örneklendirilen beceriler; “araştırma”, “sosyal katılım” ve “çevre okuryazarlığı” becerileri olmuştur. Bu da kazanım ve konu özelliklerine göre öğrencilerin gelişim düzeyleri dikkate alınarak programda ağırlık verilen beceriler olarak karşımıza çıkmaktadır. 6. sınıf ders kitabında ise en fazla örneklendirilen beceri yine “araştırma” becerisi olmuştur. 7. sınıf ders kitabında da özellikle “iletişim”, “iş birliği” ve “zaman ve kronolojiyi algılama” becerilerinin örneklendirildiğini görmekteyiz.

İlgili ders kitaplarında özellikle öğretim programında belirtilen kazanımlara ve öğrencilerin gelişim düzeylerine göre beceriler yer almıştır. Örneğin problem çözme, tablo, grafik ve diyagram çizme ve yorumlama gibi soyut düşünmeyi gerektiren becerilere 7. sınıf düzeyinde yer verilmiştir. Ancak gerek öğretim programında gerekse de ders kitaplarında temel becerilerin hangi kazanımlar dahilinde öğrencilere kazandırılacağına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Öğretim programında sadece ilgili öğrenme alanlarında doğrudan kazandırılması hedeflenen becerilere yer verilmiştir. Ancak bu becerilerin hangi kazanım kapsamında ve hangi konu içerisinde kazandırılacağı belirtilmediği için bu durum bir belirsizliğe sebep olmuştur. Ders kitaplarında ise öğrenme alanlarının başında işlenecek konular ve kazandırılacak değerler vurgulanmış ancak temel becerilerden bahsedilmemiştir. Ders kitaplarında her sınıf düzeyinde bir ya da birden çok kez tekrar eden becerilere değinmiştik. Bununla birlikte hiç yer verilmeyen beceriler olarak “finansal okuryazarlık”, “konum analizi”, “empati” ve “karar verme” gibi temel becerilerin ilgili ders kitaplarının öğrenme alanlarında örneklendirileceği konular olmasına rağmen hiçbir şekilde yer almaması da dikkat çekmektedir.

Ders kitaplarının öğrenme alanları üzerinde yapılan içerik analizi ile yer verdiğimiz bazı örneklerde becerilerin çeşitli görsel, metin veya etkinlikle nezdinde örneklendirilerek öğrencilere kazandırılmaya çalışıldığını görmekteyiz. Bununla birlikte bu becerilerin 5. 6. ve 7. sınıf nezdinde kazandırılması düşünülen becerilerin içerikler üzerinden ders kitaplarında örneklendirilmesi, ders kitaplarının beceri eğitimi açısından üstlendiği role uygun olarak

gelişmiştir. Ancak temel becerilerin kazanımlarla eşleştirilmemesi ve verilen örnek veya etkinliklerin gelişmeye ve zenginleştirilmeye ihtiyaç duyması ders kitaplarının beceri temelli hazırlanması noktasında belirli eksikliklerin olduğuna işaret etmektedir.

Son olarak da ders kitaplarında metin, görsel veya etkinlik şeklinde yer alan temel becerilerin kazandırılmasının daha çok öğretmenin çabasına ve öğrencilerin hazırbulunuşluklarına göre değiştiğini de belirtmek gerekmektedir.

Öneriler

Temel becerilerin öğrencilere kazandırılmasında temel materyal olarak ön plana çıkan sosyal bilgiler ders kitaplarının nitelikli olarak hazırlanması büyük bir öneme sahiptir. Özellikle içeriklerin daha zengin ve doğrudan temel becerileri kazandırmaya yönelik bilinçli bir çalışmayla düzenlenmesi bu becerilerin kazandırılmasını daha mümkün hale getirecektir.

Diğer yandan öğretim programında her bir öğrenme alanında vurgulanan temel becerilerin, kazanımlarla ilişkilendirilmesi ve bu becerilerin hangi konu kapsamında sunulacağı konusuna açıklık getirilmesi de yerinde olacaktır. Böylelikle bu becerilerin öğrencilere kazandırılması noktasında daha somut adımlar atılması sağlanabilir.

Her ne kadar yazılı ve görsel materyaller ile temel becerilerin öğrencilere kazandırılması amaçlansa da çeşitli oyunlar, drama gösterileri, gezi etkinlikleri, sınıf içi tartışma, münazara vb. çalışmalar ile de bu becerilerin kazandırılması sağlanabilir.

MEB bünyesinde görev yapan öğretmenlere beceri eğitimi konusunda hizmet içi eğitimler düzenlenebilir. Bu bağlamda seminer, konferans ve kurs benzeri çalışmalar teşvik edilerek beceriler ve beceri eğitimi konusunda öğretmenlerin bilgilendirilmesi sağlanabilir.

Temel Becerilerle eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütülmesi esnasında öğretmenlere kılavuzluk edecek kaynak kitapların veya broşürlerin MEB tarafından oluşturulması ve yaygın hale getirilmesi yararlı olabilir.

Temel becerilerin öğrencilere kazandırılmasında temel bir role sahip olan öğretmenlerin özellikle öğretim programını iyi bir şekilde incelemeleri, amaçlar, yetkinlikler ve temel becerilerin hangi öğrenme alanlarıyla eşleştirileceği ile ilgili araştırma ve çalışmalarını takip etmeleri de yerinde olacaktır. Öğretmenlerin düzenleyeceği ders içi etkinliklerde öğrencinin kendi öğrenmelerini yapılandırabilecekleri ortamların oluşturulması da beceri eğitiminde ve eğitim faaliyetlerindeki verimliliğin artmasını sağlayabilir.

Kaynakça

- Ablak, S. (2017). *Sosyal bilgiler programındaki becerilere ilişkin ğrenci algularının incelenmesi*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Aksoy, B., Akbaba, B.,& Kılcan, B., (Ed.) (2019). *Sosyal bilgilerde beceri eğitimi içinde* (s.4-17). Pegem Yayınları.
- Altay, N., (2020). Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarının beceriler açısından incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakóltesi Dergisi*. (41), 276-297.<https://doi.org/10.33418/ataunikkefd.805054>
- Aydemir, M. & Adamaz, K. (2017). Ortaokul sosyal bilgiler dersi ğretim programındaki kazanım ve etkinliklerin ortak ve derse özgü beceriler açısından incelenmesi. *International Journal of Field Education*. 3(2), 37-59. <https://doi.org/10.32570/ijofe.342445>
- Aydın, A. (2019). *Sınıf yönetimi*. Pegem Yayınları.
- Azer, H. (2019). *MEB 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı*. Ekoyay Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ő. akmak, E.K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ő. & Demirel, F. (2018). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Yayınları.
- Çelikkaya, T. & Kürümlüoğlu, M. (2017). Sosyal bilgiler ğretim programında kazandırılması hedeflenen alan becerilerine kitaplarda yer verilme durumu. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 14(40), 141-158. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkusbed/issue/33533/311117>
- Çelikkaya, T., BaŐarmak, U., Filoğlu, S. & Şahin, B. (2013). Reflection levels of values to be gained explicitly in secondary schools on textbooks. *The Online Journal of New Horizons in Education*, 3(2), 8-20.<https://www.tojned.net/?pid=showissue&issueid=100>
- Demir, Y. & Atasoy, E. (2018). 5. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabının (2017) değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakóltesi Dergisi*. 31(2), 753-780. <https://doi.org/10.19171/uefad.505647>
- Demircioğlu, İ. H. (2005). Sekizinci sınıf ğrencilerinin tarih ğretiminde kullanılan zaman ve kronolojiyle ilgili bazı kavramları anlama düzeyi. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*.(9),155-163. https://www.academia.edu/attachments/37981827/download_file?st=MTY2NjAzNjgMyw4OC4yNDMuMTM2LjIINA%3D%3D&s=swp-splash-paper-cover
- Ecevit, T. & Kaptan, F. (2021). 21. Yüzyıl becerilerinin kazandırılmasına yönelik tasarlanan argümantasyon destekli araştırma sorgulamaya dayalı ğretim modelinin betimlenmesi.

- Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.* 36(2), 470-488.
<http://www.efdergi.hacettepe.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3118-published.pdf>
- Eker, S. (2020). 2005 Sosyal bilgiler öğretim programı ile 2018 sosyal bilgiler öğretim programının karşılaştırmalı analizi. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi.* 5(1), 86-103. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/farabi/issue/53788/600977>
- Ekiz, D. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri yaklaşım, yöntem ve teknikler.* Anı Yayıncılık.
- Gümüş, N., Akyol, C., Avcı, G. & Dikiciğil, Ö. (2019). Sosyal bilgiler dersi öğretim programındaki becerilerin 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan etkinlikler kapsamında incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies.* (77), 219-229. DOI: 10.29228/JASSS.30270
- Güneş, F. (2012). Bologna süreci ile yükseköğretimde öngörülen beceri ve yetkinlikler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi.*(1),1-9.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/higheredusci/issue/61477/917978>
- Harut, S. B. (2019), *MEB. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı.* Ata Yayıncılık.
- Hotaman, D. (2008). *Yeni ilköğretim programının kazandırmayı öngördüğü temel becerilerin öğretmen, veli ve öğrenci algıları doğrultusunda değerlendirilmesi.*[Doktora Tezi Marmara Üniversitesi]. Marmara Üniversitesi Dijital Kütüphanesi.http://katalog.marmara.edu.tr/yordam/?p=1&q=davut+hotaman&alan=tum_txt
- Kalaycı, N. & Baysal, S. B., (2020). Sosyal bilgiler öğretim programlarının karşılaştırmalı analizi (2005-2017-2018). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* 22(1),106-129. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.544022>.
- Kaptan, F., Yetişir, M. İ. & Demir, M., (2007). Beceriden bilimsel süreç becerilerine farklı bakış açılarının incelenmesi. *Çağdaş Eğitim Dergisi,* (338),15–23.
<http://www.tekisik.org/cagdas-egitim-dergisi>
- Karasu A., E., & Faiz, M., (2018). 4.ve 5.sınıf sosyal bilgiler ders kitapları “etkin vatandaşlık” öğrenme alanında yer alan becerilerin ve değerlerin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi,* 2(1), 1-21.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/sbyy/issue/38224/428604>
- Kaya, E. & Öner, G., (2017). 100. yaşındaki sosyal bilgiler dersini sosyalleşme ve toplu öğretim ekseninde yeniden düşünmek. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.1.*(2), 1-23. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/408654>.

- Kılıç, A. & Seven, S., (2002), *Konu alanı ders kitabı incelemesi*, Pegem Yayınları. MEB.(2018). 2018 sosyal bilgiler öğretim programı. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354>
- Mutluer, C. (2013). Sosyal bilgiler programlarında yer alan beceriler hakkında sosyal bilgiler öğretmen görüşleri (İzmir Menemen örneği). *Turkish Studies-International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 8(7), 355-362. DOI:<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5236>.
- NCSS [National council for the social studies]. (2022). 15 Ekim 2022 tarihinde <https://www.socialstudies.org/about>. adresinden erişildi.
- Öğreten, A. (2017). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programındaki temel becerileri kazandırmada ilkokul dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitabı içeriğinin yeterliliğine ilişkin öğretmen görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi. Ordu Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, C., (2012). *Sosyal bilgiler: toplumsal yaşama disiplinler arası bir bakış. Sosyal bilgiler öğretimi*, Pegem Yayınları.
- Öztürk, T. & Öğreten, A., (2017). 2005 yılı sosyal bilgiler öğretim programındaki becerileri kazandırmada ders kitaplarının yeterliliğine ilişkin öğretmen görüşleri. *AJESI Anadolu Journal of Educational Sciences International*. 7 (2), 234-259. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/333482>
- Şahin, E. (2019). *MEB 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı*, Anadol Yayıncılık.
- Tavşancıl, E. & Aslan, E. A. (2002). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. Epsilon Yayıncılık Hizmetleri.
- TDK. Türk Dil Kurumu, (2022). www.sozluk.gov.tr. 25.05. 2022. tarihinde erişildi.
- Ültay, E., Akyurt, H. & Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*. (10), 188- 201. <https://doi.org/10.21733/ibad.871703>.
- Ünsal, Y. & Güneş, B. (2002). Bir kitap inceleme çalışması örneği olarak MEB ilköğretim 4. sınıf fen bilgisi ders kitabına fizik konuları yönünden eleştirel bir bakış. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 22 (3), 107-120. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gefad/issue/6764/91001>
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yücel, M. & Karamustafaoğlu, S. (2020). Ortaokul 5. ve 6. sınıf fen bilimleri ders kitapları hakkında öğretmen görüşleri. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 9 (1), 93-120. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/36976?show=full>